

K 214 954
3

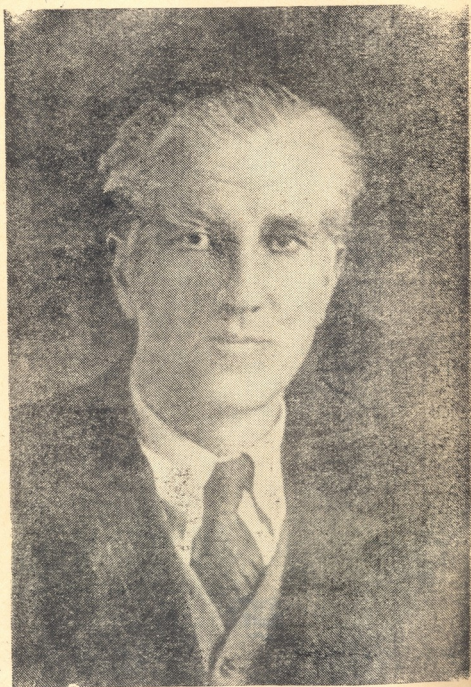

სსსსსს შპს

26 შპს

საბჭო-თავის

საქართველოს
საზოგადოებრივი
მეცნიერებათა
აკადემია

26 გადასვლა

დ. ხელაძის გამოცემა

პ ა რ ი ზ ი.

1984.

8CF-4

63.3(2)Γ
შ 453

რედაქტორი ტატი შავუაშვილი

სპეზ-2000
შენიშვნა

4702017200—105
შ 604(08)—90

© გამომცემლობა „გერანი“

კომპერატივი „ისტორიკოსი“

საქართველოს
ბროშურული
ბიბლიოთეკა

მ ი ძ ლ 3 5 3

მუხომოყრილი, მოწიწებით უძღვნი ამ
ჩემს მოგონებას—სულიერ განცდას—
კრწანისის ველზე თავდადებულ მამუ-
ლიშვილთა ხსოვნას.

ვლასა მგელაძე
(+ 1943 ლევილი)

K 214.954
3

კრწანისის ველს

.....
.....
...მამების კუბო სამარადისოდ
შვილების აკვნად აქ ნათესია!

•••••

ოცდაექვსი მანისი

(გრომულს სულს გამოღვიძება).

მამულიშვილნო, დიად თავისუფლებისათვის მებრძოლნო!

საქართველოს სამფეროვანი დროშა, რომელიც ჩვენს თავზე ცისარტყელასავით ეღვარებს, საფრანგეთის დროშას პატარა დასავით გვერდში ამოსდგომია, მის ძლიერების ქვეშ საზეიმო დარბაზი დაუმშვენებია და თქვენი სახე გაუბრწყინებია. ეს დროშა ასი წლის წინეთ ქართველ ხალხს ხელიდან გავარდა კრწანისის ველზე, ერას სისხლით შეიღება და დროებით სამშობლოს თვალთავან მიეფარა...

სამოყვროდ მოსულმა რუსეთის თვითმპყრობელობამ, არამცთუ არ დაგვეხმარა ტანჯულ სამშობლოს აღორძინებაში, არამედ ქვეყანა ააოხრა, მდიდარი ტაძარ-მონასტრები დაძარცვა, ღირსეული მამულიშვილები დახოცა, ცოცხლები ციხე-ციმბირში გამოაღპო. სამშობლო ენაზე განათლება და წირვა-ლოცვა აკრძალა. ჩვენი ცხოვრება ჯოჯოხეთად აქცია, ერის სუვერენობა მოსპო...

გამწარებული ერი აჯანყდა, მთებში და ბარში რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლა გაჩაღდა.. ეს ბრძოლა რუსეთის მთავრობამ სისხლის მორევში ჩააღრჩო, მზაკვრული პოლიტიკით, ცბიერებით, ლაღტით ხალხი დაამშვიდდა, მაგრამ სამშობლოს სიყვარული ვერ მოსპო...

მრავალ საუკუნეებში გამოცდილმა ქართველმა ერმა ბრძოლის ხერხი შესცვალა, აჯანყებებს დროებით თავი დაანება, სამოყვროდ მოსული მტრის ზნე-აღათის შესწავლას, ახალ ბრძოლის მზადებას შეუდგა..

ხალხი გარეგნულად დამშვიდდა, გონება მოიკრიბა, შრომისა

და ცოდნის შეძენას მიჰყო ხელი... აჯანყება — ბრძოლის ^{ხელი} ~~ხელი~~ ხალხს ასპარეზით შეიცვალა. ერმა ახალი გმირები და ახალი ^{გმირები} ~~გმირები~~ ლიწვილები წარმოშვა, რომელთაც ხალხის ახალ ცხოვრების გზაზე დარაზმვას შეუდგნენ....

ეს რთული და მძიმე საქმე იკისრა ქართველი ერის სულიერი სიძლიერის გამომხატველმა ქართველმა მწერლობამ. რომელიც ანარეკლი სარკვე ჩვენი ცხოვრების, და ღირსეულათაც შეასრულა იგი.

სანამ მწერლები თავისი აზრის გამოხატულებას ხალხს ბეჭედიით საშუალებებით მიაწვდიდნენ, ერის სულიერი ზრახვანი, მისი უკეთილშობილესი, მარადიული აზრები ზღაპრებით. ზეპირგადმოცემებით თაობიდან-თაობაზე გადადიოდა, სამშობლოს სიყვარული ერის გულში, ვითარცა კერიაზე ცეცხლი, ნელ-ნელა ღვივდებოდა...

როდესაც რუსეთის წინააღმდეგ აჯანყების მონაწილენი თავიანთ საგმირო უთანასწორო ბრძოლას, ხალხს ზამთრის ღამეში უამბობდნენ, მე, შეშინებული, ბებიას კალთაში ვაფრინდებოდი. რუსს როგორ ებრძოდნენ?! პირდაღებული, ჩოხატაურის „პუნტის“ მონაწილეთა — ოსია მეგრელაძეს, გაბრიელ ცინცაბაძეს — მიეჩერებოდი...

კარგად დაიმახსოვრე, ბიძია, გაიზრდები, ვინ იცის ეგებ თქვენც ჩვენებრ რუსებთან ჩხუბი მოგიწიოთო—გვეუბნებოდნენ ეს ხალხის გმირები...

ეს წერა-კითხვის უცოდინარი მებრძოლნი ნამდვილი აღმზრდელნი იყვნენ ჩვენი თაობის... როცა ახალწელიწადს, ან ნათლადებას, წყლის კურთხევის დროს, საყდრის გალავანში სადღესასწაულოდ სახე გაბრწყინებული ხალხი გაიშლებოდა, „ჩოხატაურის პუნტის“ მონაწილე ღრმა მოხუცებული გოგია (გიორგი) ვადაქორია თავის სასახლო მაჭახელის თოფით ახალგაზრდებში ჩადგებოდა: საითაა ბიჭებო, რუსეთიო, იკითხავდა და, როცა ჩრდილოეთისკენ მიუთითებდნენ. მოხუცი ორთავე ხელით შემართულ თოფს ზევით ამართავდა, დაიძახებდა; რუსებს მოხვდა კაკალ გულშიო, და მისი „ყურყურმიც“ იჭექებდა, ხალხიც იქით სროლას დაიწყებდა...

ასეთი ამბებით, გადმოცემებით ხალხი სულდგმულობდა, ხორციელად გატანჯული, სულიერად მაღლდებოდა, მისდა შეუგნებლად სამშობლოს განთავისუფლებისათვის, მისი სამფეროვანი დროშის ხილვისათვის ემზადებოდა...

ბატონ-ყმოზის გადავარდნის შემდეგ ხალხი დაიძრა. ქალაქები

გამოცოცხლდა, ახალ ასპარეზზე გამოსულმა ინტელიგენციამ შენა-
განი ძალა იგრძნო, წელში ამაყად გაიმართა, მხნეობასა და გებქვეული
ღულეობას უმატა... გებქვეული
ზიზუჩიოშვილი

ესლა მწერლობას გვერდში თეატრი ამოუდგა. ჩვენი ცხოვრე-
ბის სურათები ხალხის წინ სცენაზე აიხატა! ერმა შექმნა თავისი
სულის ზრახვების გამომსახველი პიესები და სცენაზე სახალხოდ
დაიდგა „სამშობლო“, გამოჩნდა ერის სასოება — დიდება სამფე-
როვანი დროშა, რომლის ქვეშ ქულაჯაში გამოწყობილი მამული-
შვილები მუხლმოყრილი ვალობდენ „დედავ ღვთისაო, ეს ქვეყანა
შენი ხვედრია“...

მაყურებლები ერთნაირად აიტანა. თვალთაგან სიხარულის
ცრემლები სდიოდათ... მთელი დარბაზი ზე წამოიჭრა, ლოცვა „გაუ-
მარჯოს საქართველოს, გაუმარჯოს ჩვენს დროშას“ ხმამ და ტაშის
ცემამ დაფარა!..

მე მთელი ტანით ვცახცახებდი, სიხარულის ცრემლებს ვაფრ-
ქვევდი, ხმამალა „გაუმარჯოს“ ვიძახდი, სცენაზე გაშლილ საქარ-
თველოს დროშას მივჩერებოდი: მის ქვეშ ქულაჯაში გამოწყობი-
ლებში ოსია მეგრულაძე, გაბრიელ ცინცაბაძე და ვიორგი ვადაჭკო-
რია — „ჩოხატაურის პუნტის“ გმირები მეჩვენებოდა!..

მთელი ღამე ოცნებაში ვავატარე: ნეტავ მართლა თუ ვავთავი-
სუფლდებით რუსებისაგან და ცხოვრებაში ვიხილავთ ცისარტყე-
ლასავით მშვენიერ სადიდებელ ჩვენს დროშას?!...

არამც თუ სინამდვილეში ვერ ვიხილეთ ჩვენი დროშა, არამედ
რუსეთის მთავრობამ სრულიათ აკრძალა „სამშობლოს“ წარმოდგენა
და მით სცენაზედაც მოგვისპო საყვარელი დროშის ხილვა...

მაგრამ რა მოსპობს ერთხელ გაღვიძებულ თავისუფლებისადმი
მისწრაფებას? აგერ საიდუმლოდ ხალხში ვაისმის აკაკი წერეთ-
ლის — „გლესავ და გლესავ ხანჯალო, ფოლადო ხოროსნისა“—ოს
კითხვა და ასობით იწერება და ვრცელდება... აგერ მამია გურიელი
სცენიდან ამბობს თავის შესანიშნავ „ფიცს“ და „ალავერდს“, მაგ-
რამ პოლიცია-ჯაშუშები ხალხს ბრძოლის ყიყინის ხმას აწყვეტი-
ნებენ... ასპარეზი ცარიელი არ რჩება... მას ამშვენებს ერის საამაყო
მთის არწივი „მოჩხუბარიძე“—ალექსანდრე ყაზბეგი და სატევარსა-
ვით მკვეთრი „შერცხვეს შენი სამართალი“—თ საზოგადოებას აკვირ-
ვებს, აოცებს, ღრმა ძილისაგან აღვიძებს...

ვეროპაში და რუსეთში გაჩენილი ახალი მოძრაობა, თავ-

სუფლების სიო საქართველოშია ცხნდება და მომავალი ჯგუფები და პარტიები ისახება... ღირსეული მამულიშვილები, ღირსეული ში ახალი ფორმით ბრძოლას განაგრძობენ, ხალხს საკაცობრივ განსჯე წინ უძღვიან ძმობა, ერთობა, თავისუფლების დიადი მოწოდებით იღწვიან...

მამაკაცების გვერდით არსდება ქალთა წრე; ქართველ ქალს ყოველ დარგში თავისი ელფერი შეაქვს და თავის ძლიერ სულს შთაბერავს...

1857 წელს ქუთაისში მურზაყან (კონსტანტინე) დადემქელიანმა მოკლა გუბერნატორი გაგარინი და მისი მოხელეები. დადემქელიანი დახვრიტეს ნოემბერში 5-ს 1857 წელს. მურზაყანის ადგილ-მამული სახაზინოდ ჩაირიცხა, მისი ძმები და ცოლ-შვილი სვანეთიდან გადაასახლეს...

ამ გაბედულ პოლიტიკურ მკვლევლობაზე ხალხი დიდხანს ლაპარაკობდა, რუსეთის წინააღმდეგ. დელავდა. მომავალ თაობას ამბად აბარებდა...

საზოგადოებაში ხშირად იყო ლაპარაკი შამილის და რუსეთის ჯარის ომზე. ხალხი ალტაცებული ისმენდა შამილის გმირული ბრძოლის ამბებს, აღიდებდა მის სიმხნევებს, გასაოცარ ვაჟკაცობას, მრავალ წლის განმავლობაში ვეებერთელა რუსეთის წინააღმდეგ საარაკო, სასახლო ბრძოლებს. ბევრი ქართველი თვით იყვენ ამ ბრძოლების მონაწილენი და ალტაცებით იხსენიებდენ მთიელთა ვაჟკაცობას, პატარა ჯგუფების მიერ ხშირად მრავალ რიცხოვან რუსის ჯარის დამარცხებას... შამილის თვალტანადობას, მისი სახის მრისხანებას, მის საზღაპრო ცხოვრებას, მოხუცებულები ხალხს მოუთხრობდენ. რასაც დიდი აღმზრდელი მნიშვნელობა ქონდა მოზარდ თაობაზე... ხალხის ალტაცებული თანაგრძნობა შამილისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლ მთიელთა მხარეზე იყო, რომლებიც არწივებით დაქროლავენ თავიანთ საყვარელ მთის კალთებში და შორიდან მოსულ უამრავ რუსის ჯარებს ანადგურებდენ...

აგრეთვე სიფრთხილითა და საიდუმლოებით ლაპარაკობდენ საზოგადოებაში და აქა-იქ მოვკრავდათ ყურს თუ როგორ მოკლა მარიამ დედოფალმა რუსის თავხედი გენერალი ლაზარევი და ქებით იხსენიებდენ გურულ ვაჟკაცს იოთამ ბოლქვაძეს, რომელმაც პოლკოვნიკი ბუზირვესკი სიცოცხლეს გამოასალმა გურიაში. გურიაში შეკრებილი საზოგადოება დღესასწაულზე, თუ ჯარიანობაში თავა-

ზიანად და მორიდებით მიჩერებოდენ ღრმა მოხუცებულს, რომელიც იც სკამზე იჯდა და ქორივით გამოხედდა ქონდა, შესანიშნავი კაცობის მქონე დათა გუგუნავას, რომელიც ოზურგეთის ციხეში შემწყვდეულ გურიის მოწინავე თავად-აზნაურობის კრებულისაგან რუსეთის მთავრობას გამოექცა, „აპუნტებულ“ გურიის ხალხს მამხრო, შეთქმულების რაზმები მოაწყო და რუსეთის საწინააღმდეგობრივი ბრძოლის მეთაური იყო... ამ ადამიანის ხილვა ხალხს ამხნევებდა, მისი საზღაპრო ცხოვრება ახალგაზრდობას იზიდავდა...

რუსეთის მთავრობამ გააუქმა ქართული ლაშქარი, და შემოიღო „სალდათობა“. ქართველების რუსეთში სამსახური, რამაც ხალხი ააშფოთა, მთაში და კახეთში მღელვარება გამოიწვია, საზოგადოებრივი აზრი რუსეთის წინააღმდეგ აამხედრა...

ერი იღვიძებს, ცხოვრებას შინაარსი და სიხალისე ეძლევა, ქეშმარიტება დიდებით იმოსება... მაგრამ შური და მტრობაც საბრძოლველად ირაზმება...

გამოღვიძებულ ხალხს რუსეთის მთავრობა გააფთრებით ებრძვის: სცენაზე ეროვნული წარმოდგენები იკრძალება, ცენზურა წითელი მეღვინით ანადგურებს ჩვენი მწერლობის შემოქმედებას. ტარებში ქართული წირვა-ლოცვა იდევნება, მონასტრები რუსის მეძავი ქალებითა და გარყვნილი ნააფიცრალი ბერებით აივსო! ჩვენი მამების სისხლით მორწყული და აღებული შავი ზღვის ნაპირები რუსის გენერლებს უფასოდ ურიგდება... შიგ საქართველოში, უმაღლეს მოხელეებად ქართველს არ ღებულობენ... სკოლებში სამშობლო ენას სდევნიან...

თფილისის სემინარიის რექტორი ქართულ ენას „ძალის ენად“ იხსენიებს! ამ ნიადაგზე სემინარიის შეგირდმა სილიბისტრო ჯიბლაძემ გალახა სემინარიის რექტორი დეკანოზი ჩუღეცი 1885 წელს, მარტში, ჯიბლაძე გამასწორებელ რაზმში იქნა გაგზავნილი...

სემინარიის ხელმძღვანელ პირებსა და შეგირდებს შორის ეროვნულ დევნისა, სასტიკი რეჟიმისა და ცუდი მოპყრობის გამო განწყობილება მეტად გამწვავდა; 1886 წელს ერთი შეგირდი, ლალიაშვილი, დათხოვნილ იქმნა სემინარიიდან... 24 მაისს, დილის 10 1/12 საათზე, დათხოვნილმა შეგირდმა იოსებ ლალიაშვილმა, მოჰკლა სემინარიის რექტორი დეკანოზი ჩუღეცი... ჩუღეცის დასაფლავების დღეს, საქართველოს ექჰარხოსმა თავის სიტყვაში თქვა: წყევულ იყოს ის მხარე, სადაც შენ მოგკლესო!.. ეს „წყევლა“, თავის

შესანიშნავ „წერილში“, ცნობილმა მამულიშვილმა და საქართვე-
ლოს აჯანყების მონაწილე დიმიტრი ყიფიანმა თავზედ ექვთარხის
პროტესტით უკან დაუბრუნა, რისთვისაც დიმიტრი ყიფიანი მთავ-
რობამ რუსეთში გადაასახლა, ხოლო ამავე დროს უტაქტო მოქმე-
დებისათვის ექვთარხოსი საქართველოდან გადაიყვანეს... 1887 წელს
ოქტომბერში, მთავრობის მოყიდულმა აგენტებმა მხცოვანი დიმიტრი
ყიფიანი მოკლეს, მძინარეს ვირით თავი გაუტეხეს!..

დიმიტრი ყიფიანის თფილისში მოსვენება

დიმიტრი ყიფიანის მოკვლით დამწუხრებული ქართველი ერი შეძრწუნდა... ტანჯულის ცხედარი თფილისში მოასვენეს. 1887 წ. ოქტომბრის პირველ დღეებში თფილისი საომრად გამზადებულ ქალაქს წარმოადგენდა! საქართველოს ყოველ კუთხიდან დელეგატები და წარმომადგენლები მოდიოდნენ, წარბ-შეჭმუხნულნი დიდებულ მამულიშვილის წინაშე ფიცს სდებდნენ, რომ ამ სირცხვილს და შეურაცხყოფას მტერს არ შეარჩენდნენ...

დიდებულ სანახაობას წარმოადგენდა შავად მოსილი რამოდენიმე ათასი ქალი და კაცი. ქუდ-ჩაქეცილნი, ხმალ-კაპარჭით შემოსილნი: მთელი ქართველი ინტელიგენცია, თავად-აზნაურობა, ჩვენი ერის ბურჯი — ახლად გამოღვიძებული მშრომელი ხალხი, თავიანთ ამქრული დროშებით. სამღვდლოებსა და მგალობელთა გუნდს მიჰყვებოდნენ... ამ გლოვაში. ხალხის მწუხარე გამოხედვაში, ერას რისხვა და შეგნება იხატებოდა...

დამწუხრებული ერი ღირსეულ მამულიშვილს მთაწმინდაში მოასვენებდა... პროცესია შავი დროშებით რუსთაველის გამზირის ასავალ აღმართს შეუდგა, რომ კავკასიის მთავარმართებელმა წინ თავის მოხელე რამდენიმე ოფიცერ ყაზახ-რუსები შემოაგება სასახლის წინ ცხედრის გასვენება აკრძალულია!

აქ მოთმინების ფილა აივსო. დაგუბებულმა ბოლმამ ამოხეთქა: როგორ?! ჩვენს ოჯახში, მათ მიერ ღალატით მოკლულის დასაფლავებასაც გვიშლიან?! მაშ ჩვენ კაცები არ ვყოფილვართ? ამ სირცხვილს არ შეეგვამთ, არაო, დაიძახა ხალხმა: იელვა პაერში ხმლგბმა, სამგლოვიარო პროცესია წმით ბრძოლის ველად იქცა: „გზა რუსებო. თორემ დაგზოცეთო“ და მთელი ზღვა ხალხი განრისხებული მიესია მის წინ გადადგომილ სამხედრო რაზმს...

გაათრებული ეპისკოპოსი ქრისტეს ჯვრით ემუქრებოდა

ოფიცერს: „გზა შე შეჩვენებულს, როგორ ბედავ შემოსილ დიდო კრებულს მიცვალებულის გასვენებას გვიშლიო“^{საქართველოს ენციკლოპედია} დიაკვანი საცეცხლურიდან ნაკვერჩხლებს ცხვირპირში აყრიდა მთავარმართებლის „ადიუტანტს“... დიმიტრი ყიფიანის შვილები, კირისუფლები, კოტე ყიფიანის მეთაურობით მჭიდვით მიიწვედნენ... მანდილოსნები ფრჩხილებით ჩინ-ორღენებს აგლეჯდნენ რუს ოფიცერებს... ქუდ-ჩაკეცილი თავად-აზნაურნი სიბრტყით სცემდნენ ხმაღს თავხედ რუსებს, ვაელვარებული თვალებით მიიწვედნენ. უყვიროდნენ: „გზა თორემ ორათ გაგკვეთ, მამი ჩემის ცხონებამაო“... თფრლისის ყარახონელები და კინტოები ერთი შემოკვრით ორ პოლიციელს ერთათ აწვენდნენ მიწაზე... ამათში ყველაზე წინ მოჩანდა ქუდ-ჩაკეცილი ქართლელი თავადიშვილი—ნიკო დიასამიძე, რომელიც ამოღებული ხმლით „ადიუტანტზე“ მიიწვედა...

აზღვავებულმა ხალხმა. როგორც ნაფოტი ისე გაიგდო წინ თავხედი რუსის მხედრობა... სასახლის წინ ცხედარი დაასვენეს და პანაშვიდი ვადაუხადეს... შემდეგ მამა-დავითზე ასვენეს, აქ შესაფერი სიტყვები უთხრეს და უკვდავების ძეგლი აუგეს ღირსეულ მამულიშვილს...

შეშინებულმა მთავარმართებელმა მეორე დღეს დაატყვევა კირისუფლები, რაც შემდეგ ოცდახუთი მანეთის ჯარიმით შეუცვალა...

ეს დიდებული პროცესია, რომელიც მთავრობამ მისი უტაქტობით თავის საწინააღმდეგო დემონსტრაციად გადააქცია, არის პირველი თარიღი, პირველი აშკარად გამოსვლა რუსეთის წინააღმდეგ ახალ პირობებში და ახლად გამოღვიძებულ ქართველ ერში...

— ახალი ცხოვრება, ახალი ბრძოლის საშუალებას თხოულობს, ახალ ტაქტიკასა და მეთოდს...

ამ დღეს გამოაშკარადა. რომ ქართველი ხალხი კვლავ ცოცხლობს, დიად მომავლისათვის ემზადება... დიმიტრი ყიფიანის დასაფლავებამ მთელი საქართველო გაბედულად ახალ ასპარეზზე გამოიყვანა და... სასახლოდაც...

ამით დაიწყო ახალი ხანა...

კულტურული მუშაობა

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ილია ჭავჭავაძის და სხვა გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა მეთაურობით სკოლებს ხსნის, სადაც თავდადებული მასწავლებლები ქართულს ასწავლიდნენ, სამკითხველოებსა და წიგნთსაცავებს აარსებდნენ. თავადაზნაურობის საშუალო სკოლა-გიმნაზიებში ქართველმა პედაგოგებმა მოიყარეს თავი, — მათ, ვინც შემდეგ ქართულ უნივერსიტეტს ჩაუყარეს საფუძველი და ეროვნულ კერაზე მიბეჭდილი ლამპარი აანთეს!..

ამოძრავდა ეროვნული ყოველი დარგი. დაარსდა საზოგადოებანი. არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ზეპირსიტყვიერებათა შემგროვებელი ჯგუფები, საეკლესიო-საგალობელთა შემკრები წრე, ქართველ მომღერალთა გუნდი — ლაღო აღნიშვილის მეთაურობით, რომელმაც იმოგზაურა სპარსეთში და შახ-აბაზის მიერ გატაცებული ქართველების ყოფა-ცხოვრება დაწვრილებით აღწერა, დაბეჭდა და ბნელით მოცულ ისტორიულ სამწუხარო ამბავს ნათელი მოფინა, დაკარგული ძეგლის გზა იპოვა, მომავალი პერსპექტივები ასახა. შეიქმნა მრავალი კულტურული და სააღებ-მიმცემო ამხანაგობები, წიგნის გამომცემლობის კავშირები: დაარსდა ჩვენი ღვიძლი ძეგლისათვის — აჭარლებისათვის სკოლები... ერი ამოძრავდა, ახალ ცხოვრებას ალღო აუღო, ყველა ნაკადებმა ერთ მდინარისაკენ იწყო დენა, ერთი აზრით და ზრახვით ჯერ გაუბედავად, მორცხვად, ეროვნულ გრძნობებით გაიმსჭვალა, საღათას ძილისაგან გამოერკვია — გამოფხიზლდა...

თჭილის სემინარიის შევირდების გაფიცვა

1889 წ. მოხდა სემინარიის შევირდების საერთო გაფიცვა. გაფიცვა დაიწყო სტიქიურად, უვარგისი საქმელის გამო. შიგ ჩაერთა შევირდების პოლიტიკური საიდუმლო „წრეები“ და გაფიცვას მისცეს პოლიტიკური ხასიათი, შეიმუშავეს საერთო მოთხოვნილებანი და წერილობით გადასცეს რექტორს. მოთხოვნილებანი იყო შემდეგი:

1) ცენზურის ქვეშ გამოსული წიგნების თავისუფლად კითხვა; 2) შემოღება სემინარიაში ქართული ენის, ლიტერატურის და საქართველოს ისტორიის სწავლის; 3) გაუმჯობესება საქმელის; 4) გაფიცვისათვის არავინ დაისაჯოს.

გაფიცვა გაგრძელდა ერთი კვირა. ბოლოს საქმეში ჩაერთა ექსპარხოსის მოადგილე ალექსანდრე ეპისკოპოსი ოქროპირიძე, რომელიც მივიდა სემინარიაში, შეკრიბა შევირდები და გამოუცხადა: სწავლა დაიწყეთ და თქვენს მოთხოვნილებას ჩვენ შევასრულებთ. მხოლოდ ქართული ისტორიის და ლიტერატურის ნებართვა უნდა გამოვითხოვოთ სინოდიდან. ამის შემდეგ გაფიცვა შეწყდა. არავინ ამ საქმეზე არ დასჯილა.

ამ საქმეს მეთაურობდენ მეზუთე კლასის შევირდები: ნოე ქორდანი, ფილიპე მახარაძე და თედო კიკვაძე, რომელთაც ამის გამო მისცეს ატესტაცია ოთხ-ოთხი ყოფაქცევაში, რაც ნიშნავდა არც ერთ უმაღლეს სასწავლებელში არ მიღებას. ამ დროს სემინარიის რექტორად იყო არქიმანდრიტი ნიკოლაი (რუსი), კაცი ფრიად განათლებული, რომლის პროტექციით ნოე ქორდანი და ფილიპე მახარაძე იქნა მიღებული ვარშავის საბეითალო ინსტიტუტში. ერთი წლის შემდეგ სემინარიაში მართლაც შემოიღეს სინოდის ნებართვით ქართული ენისა და ისტორიის სწავლება. შემდეგ წლებში ახალმა რექტორმა ეს საგნები გააუქმა, რასაც მოყვა სემინარიის შევირდების ახალი გაფიცვა.

ივანე კერესელიძის გარდაცვალება

თფილისში გარდაიცვალა დიდ გაქირვებაში და სიღარიბეში მყოფი ცნობილი მოღვაწე ივანე კერესელიძე, რომელიც ჟურნალ „ცისკარი“-ს დამაარსებელთაგანი იყო. იანვრის ცივ ზამთარში მიცვალებული დიდუბეში მიასვენეს, რასაც ცოტა-ოდენი ახლად გამოღვიძებული მშრომელი ხალხიც დაესწრო... აქ თავის შესანიშნავ სიტყვაში ალექსანდრე ეფისკოპოზმა მიმართა შეძლებულ პირთ და უმთავრესად დაავალა თავად-აზნაურობის წინამძღოლს, რომ ეზწოდება თავის ქონებიდან დახმარებოდა იმ ქართველ მწერლებს. რომლებიც სიღარიბის გამო უდროოდ ეკარგებოდნენ სამშობლოს...

ეს იყო პირველი საზოგადო გამოძახილი მოღვაწის ბედზე მშრომელ ხალხისა, მისი და ინტელიგენციის შეხვედრა — რა უყოთ რომ სასაფლაოზე; ანტონ ფურცელაძის და სხვათა სიტყვებს მორიდებით, მაგრამ სიამოვნებით ვისმენდით...

ნიკ. ბარათაშვილის ცხედრის გადმოსვენება

1893 წლის აპრილში განვიდან გადმოსვენეს სამშობლოში სასიქადულო პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხედარი და მის საყვარელ ტფილისში — დიდუბეში დაკრძალეს. გადმოსვენებას წინასწარი მზადება ჰქონდა. შესდგა საგანგებო კომისია; ისტორიკოსებმა გააშუქეს ბარათაშვილის ეპოქა, ეს ჩვენი გადაგვარების დრო... დაიბეჭდა პოეტის მოკლე ბიოგრაფია, მისი რჩეული ლექსები, განიმარტა აქ გამოთქმული აზრი და განცდა, რამაც ინტელიგენცია ააფრთოვანა, ხალხი ვამოაფხიზლა...

საგანგებოდ გავზავნილმა დელეგატებმა ძვირფასი პოეტის ცხედარი თფილისის სადგურზე მოასვენეს; სადგურის მოედანზე ყვავილებით და თაიგულებით რიგში ჩამწკრივებული თფილისის თავდა-აზნაურობის სკოლის შევირდები, რუსეთიდან ჩამოსული სტუდენტობა, შემოსილი სამღვდელოება. ქალ-ვაჟთა მგალობელი გუნდი, საქართველოს ყოველ კუთხიდან მოსული სხვადასხვა დაწესებულებათა დელეგატები, და ქართველი მესამოცე წლების მოღვაწენი: ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ნიკო ნიკოლაძის, გიორგი წერეთლის მეთაურობით ქართველი ერის სულის მესაიდუმლე პოეტის ნეშთს შეეგებენ, მისი ცხედრის წინ მუხლი მოიყარეს!..

ცხედარი სტუდენტობამ და სკოლის შევირდობამ გაასვენეს; თვალწარმტაცი პროცესია დიდუბისაკენ დაიძრა... აქ, პანაშვიდის გადახდის შემდეგ, პოეტის ნეშთი მის მშობელ დედა-მიწას სამუდამოდ მიაბარეს, „ობოლი სული“ დიდუბის აკლდამაში მოასვენეს; სიყვარულითა და სითფოთი აღფრთოვანებული სიტყვები უთხრეს — დიდების ძეგლი აუგეს...

ბარათაშვილის გადმოსვენებამ, საქართველოს ყოველ კუთხიდან დელეგატების ჩამოსვლამ, დიდუბეში ერთად თავის მოყრამ, მესამოცე წლების მოღვაწეების კრებულის საზოგადოების წინაშე

გამოჩენამ ქართველი ხალხი აღაფრთოვანა, გაახალისა. მას რაღაცეა
გამოურკვეველი იმედი მისცა—ძალა აკრძნობინა... თვით მოღვაწე-
წეებს აზღვავებული ხალხის ხილვით სახე უბრწყინავდათ, ერთ-
მანეთს უღიმოდენ, მხნევედებოდენ, ხალხი და „მოღვაწენი“ ერთმანეთის
გულის ნადებს უსიტყვოდ იგებდენ...

ხალხში დაბრუნებული დელეგატები მოუთხოვრებდენ ქართველ
ერს სასტიქადულო პოეტის გადმოსვენების, მის ღიდებულათ დაკრძალვის
ამბავს და ერიც ამ ამბით სტკებბოდა. მისთვის უცნობ სულიერ
კმაყოფილებას განიცდიდა...

„რაც ერთხელ ცხოვლად სულს დააჩდების, საშვილიშვილოთ
გარდაიცემის“-ო სწერდა პოეტი და ეს ეროვნული სული უკუღმართ
დროებით გადაგვარებულ შვილებში იღვიძებდა, თავის თავს აკვირდებოდა...

ბარათაშვილით დაიწყო ხომ ჩგენი სულიერი გამოფხიზლება...

ხელოსნობა — ამქრობა.

დაბალ ხალხში, ამქარ-ხელოსნებში წერა-კითხვის მცოდნე პირებმა იმატა: „ქალ-ვაჟიანი“, „ყარამანიანი“, „არსენა ოძელაშვილი“. შესცვალა გურამიშვილის და მეჭლანიშვილის თხზულებებმა „ქილილა და დამანა“-მ ვისრამიანმა — ვეფხის ტყაოსანმა და სხვებმა.

წესად იყო თფილისის ხელოსნების დალოცვა, როცა შეგიძლია ხელობის სწავლას დაამთავრებდა... ეს გაზაფხულზე ხდებოდა, როცა თფილისის ბაღები პატარძალსავეთ ირთვებოდა. დროს გასატარებლადაც გული იშლებოდა. ერთი დარგის ხელოსნები ფულს შეავაროვებდნენ, ორთა-ჭალის ბაღში ქეიფს გამართავდნენ, სუფრას გაშლიდნენ — ახალგაზრდა ხელოსანს დალოცავდნენ... აქ იყო მესაზანდრენი ანუ აშუღები, მომღერლები, მეთარენი, დუღუკ-სალამუერთი, რომელთ საუცხოო ჰანგები მაისის საამო დამეგებში ბუღბუღის სტვენა-ვალობას ეცილებოდა.

ხელოსანთა ამქრების მიერ დალოცვის დროს წარმოთქმულ სიტყვებში ეროვნული ჰანგი ძლიერად გაისმა, მათ დასატკობათ პირველათ მომღერალი აშუღი „ჰაზირას დასი“ ახმატკბილდა...

როცა ამქარი შეგიძლია დასალოცვად ქეიფს გამართავდა, მომღერალთა რომელიმე გუნდი — დასი უნდა მიეწვია, რომ დრო კარგათ გაეტარებიათ: ამათში პირველობა „ჰაზირას დასს“ ჰქონდა. ეს იყო შესანიშნავი დამკვრელი-მომღერალთა გუნდი და თვით ჰაზირა კარგი ქართულის მცოდნე, მეღეჭსე, სულისა და გულის დამატკობელი მომღერალი იყო... ჰაზირას არამცთუ ქორწილებში, საამქრო ქეიფებში იწვევდნენ, არამედ ხშირად თფილისის შეძლებულ ოჯახებში; ვერაზე და ორთაჭალაში ქართველ მწერლების მიერ უცხო სტუმრებისათვის საგანგებოთ გამართულ ზეიმზე, უცხოელებთან ერთათ აკაკი და ილიაც სტკბებოდნენ...

პაზირამ დასწერა შესანიშნავი ლექსი „მარტის თვე“, რომელიც მთელი თფილისი გატაცებით ისმენდა ქორწილში, ზეიმში, სანთა დალოცვის დროს; სახლების ეზოებში; სანამ რუსეთის მთავრობამ არ მიაქცია ყურადღება და არ აკრძალა: მარა რა ძალას შეეძლო აეკრძალა ეს დედის ძუძუსავით ტკბილი ხმა, რომელიც საქართველოს განთავისუფლების გრძნობას ხალხში აღვიძებდა. რუსეთის საქართველოდან გაძევებას თარიღა და ნალარით თხოულობდა!..

„მოშორდი ჩვენს საქართველოს, შე წყევულო მარტის თვეო, არც ზამთარო, არც ზაფხულო, შე წყევულო მარტის თვეო“, ისმოდა ტკბილ ხმაზე დასის მიერ დამღერებული „მარტის თვე“; თფილისიც აღტაცებით უსმენდა, ტაშს უკრავდა, ფულითა და ქებით აჯილდოებდა.

მამია გურიელს თავის შესანიშნავი „ფიცი“-ს თქმას სცენაზე არ ანებებდენ... მაგრამ ყველა ეს რუსების საწინააღმდეგო ლექსები: აკაკის „ხანჯალი“, მამიას „ფიცი“, ყაზბეგის „შერცხვეს შენი სამართალი“—საიდუმლოდ იწერებოდა, ხალხში ვრცელდებოდა, ოჯახებში და შეკრებულობებში, ქორწილებში თუ ზეიმში სიმღერებში ითქმებოდა...

მღაბით ხალხში და ხელოსნებში ამ ლექსების შესანიშნავი მთქმელი იყო თფილისში ქართული ჩოხის მკერავი თერძი — ნოშრევან მერკვილაძე.

ნოშრევანი იყო შუა-ტანის, ლამაზი, ეშხიანი სახის კაცი, ჩოხა მეტისმეტად უხდებოდა. ქართული მწიგნობრობის მიმდევარი, ტკბილი ქართულით მოუბნე, ის შრომის შემდეგ, საღამოებს თავის ახლად გამოლოვიძებულ მოძმე მუშებთან საქართველოზე საუბრობდა, მათ მოთხრობა-ლექსებს უკითხავდა... მომჯადოებელი ხმით, გაბრწყინებული თვალებით, მთელი მოსიყვარულე გაშლილი გულით, შუა ოთახში დადებოდა და „შერცხვეს შენი სამართალი“-ს გატაცებით იტყოდა — საბრძოლველად აგვადეღვებდა!.. როცა აკრძალულ ლექსებს ათავებდა, თუ შეკრებულობა დიდი იყო — „თორნივე ერისთავს“, „ოთია“ და „ადამ ბებურიშვილს“ ისეთი მჭერმეტყველობით, სილამაზით და მოხდენით იტყოდა, რომ თვათ მათ ავტორებსაც დაშვენდებოდა! როცა ნოშრევანი „კაკო ყაჩაღის“

იმ იდვილს აღწერდა სადაც კაკომ შესძახა ზაქროს: „ე მაგ შერეულ ვენილ ხმლისა პატრონი ჩემთან მოსვლასა როგორ ჰბელჯვებოდა ჩვენ პირდაღებულნი; თვალცრემლიანი ერთიმეორეს ხელებ გადადობილნი, ნოშრევანის სახეს მიეჩერებოდით. რომელიც პოეტის განაცად გრძნობებს გადმოგცემდა, საბრძოლველად გვამზადებდა.. და როცა ზაქრომ ღირსეულად მამის სისხლი აიღო, კაკომაც ბოღიში მოუხადა. ორი ვაჟკაცი ერთმანეთს გადაეხვივნენ, დაძმობილდენ. ჩვენც სიხარულის ცრემლები ვიდინეთ და საყვარელ უფროს მოძმეს ნოშრევანს მაღლობით მოვეხვიეთ... არა ასი და ათასი გული აულელებია ნოშრევანს ჩვენი მწერლების შემოქმედებითი ნიჭით და ბოლოს საკუთარი ლექსებიც დაბეჭდა ჟურნალ „კვალში“... შრომის შეილები ჯერ კიდევ გაურკვეველნი და შეუგნებელნი. თავის ნაოფლარ-ნაშრომის დასაცავად და ამავე დროს დიად ეროვნულ სულის გასათავისუფლებლად შეუმჩნევლად ემზადებოდენ: ამ ორმაგი მისწრაფების სინთეზი—შეერთება ცხოვრებას უნდა მოეხდინა... ამ დროს ნაროდნიკული, სოციალისტურად მოაზროვნე, ზოგი პიროვნებები თფილისის მუშა ხელოსნებს ეცნობოდნენ, მათთან კავშირს აბამდნენ, თფილისის სემინარიაში საიდუმლო „წრე“ ქონდათ და კერძო ბინაზე მათთან მეცადინეობდნენ...

სემინარიის შავირღვის აჯანყება

1893 წელს, დეკემბრის პირველ რიცხვებში, თფილისის სასულიერო სემინარიის მოსწავლეთა შორის მღელვარება დაიწყო.

რუსეთის მთავრობა სისასტიკეს უმატებდა, განსაკუთრებით სკოლებში და ეკლესიებში ქართულ ენას სდევნიდა... ამ ნიადაგზე თფილისის სემინარიაში კვლავ მოხდა შეტაკება შევირდებსა და ბერებს შორის... სემინარიაში შემოღებულ უმსგავსო წესებს შევირდებმა ერთსულოვანი გაფიცვით უპასუხეს: საწინააღმდეგო მოთხოვნილებები წარადგინეს, მოთხოვნილებების შინაარსი ეგზარხოსს, პეტერბურგში — უმაღლეს მთავრობას, ქართველ „მოღვაწეებს“, შშობლებს აცნობეს და გაფიცვა გამოაცხადეს.

სემინარიის მოსწავლენი სხვათა შორის ითხოვდნენ: „რექტორის, ინსპექტორის და მათთან ერთად მასწავლებელი ნ. ი. ბულგაკოვის მოქმედება სცილდება ყოველ საზღვარს და მიეყვარათ ჩვენ ხნობრივ დამონებამდე, რაც ჩვენთვის ყოველათ აუტანელია“-ო... „რექტორს ჩვენ ვეჯავრებით როგორც ქართველები... მან მოსპო სემინარიაში ქართული გალობა, რომელიც მას არ სიამოვნებს, როგორც ვითომდა მიუღებელი და არა მუსიკალური!“... „მესამე თვეა რაც აგვიკბაღეს ყოველგვარი საერთო რუსული და ქართული წიგნების კითხვა“... „უწმინდესმა სინოდმა ნება დართო, რომ ესწავლებიათ სემინარიაში, ქართული ენა და ქართული ლიტერატურა, ყოფილიყო შემოღებული, როგორც სლავიანური, ისე ქართული გალობა, მაგრამ ჩვენს სემინარიაში არ არსებობს არც ერთი და არც მეორე“... „გვიწოდებენ ღორებს“... „რექტორმა თავი დაანებოს ჩვენს შეუტაცხოფას და დამცირებას“... „აღდგენილ იქნეს ქართული ენის და გალობის სწავლება, მოგვეცეს უფლება ვიკითხოთ საერთო მწერლობის თხზულებები“... „თავი დაანებოს შევირდების გაჯაშუმებას, ენა ტანიობას-დასმენას, ღამით

ჩვენი ყუთების და საწოლების ჩხრეკას“-ო და მრავალი სხვა...
მთელი თფილისი შეიძრა, მთავრობა ფეხზე დადგა, ახემწილუ
რიას ჯარით ალყა შემოარტყეს, შევირდების დამორჩილებმა სსსრ-
ვაგის მოსპობით, დამშვეით სცადეს; შევირდები ხომ სემინარიაში
ცხოვრობდნენ, სემინარიის ხარჯზე იკვებებოდნენ, ხოლო მათ
მშობლებს ულუფის ფული წინასწარ გადახდილი ჰქონდათ: აი ას-
ეთ პირობებში ბერებმა საკმელო მოსპეს!... ამ ზომამ შევირდები
კიდევ უფრო ააღელვა, საბრძოლველად ააფრთოვანა. სემინარიე-
ლები ეზოში შეიკრიბენ, მიტინგი გამართეს, ორატორებმა მთავ-
რობა და სემინარიის გამგე ბერები გაკიცხეს, სემინარიის ზედა
სართულების ფანჯრებიდან იქვე ბაზრის ზღვა ხალხსა და ქუჩას
სიტყვებით მიმართეს...

გაოცებული ხალხი შფოთავდა, დღეღავდა — როგორ თუ მთა-
ვრობა მოსწავლე ახალგაზრდობას შიმშილით ვვიკლავსო?! კვი-
რობდა, სემინარიის გარშემო თავს იყრიდა: მოვაკრეები, მეწვანე-
ლები, მეპურეები, მეხორციე-მეღვინეები ღამით კალათებით სანო-
ვაგეს აწვდიდნენ შევირდებს: ამათაც თოკებით, ზეწრებით, პირსა-
ხოცებით თავიანთ ფანჯრებში აპქონდათ: პოლიციელები ვერას აწ-
ყობდენ. ხოლო ზოგი მათგანი ჩუმად მოსწავლეებს ხელს უწყობ-
და... ბაზრის ხალხი ალყა შემოკრულ შევირდებს ამხნევებდა, ახალ-
გაზრდობა სიცილ-სიმღერით, ყიყინა-ხმაურობით ერთობოდა, მთე-
ლი თფილისის მცხოვრებლებს აღელვებდა...

სამხედრო და სამოქალაქო უფროსები, ეგზარხოსი და სინოდ-
ის კანტორის წევრები მთავარ-მართველთან დღიან-ღამიან ბჭობ-
დენ, თათბირობდენ, შექმნილ მდგომარეობის გართულებას უფრო-
ხილდებოდნენ — გამოსავალს ეძებდენ...

თფილისის ქართველი „მოღვაწენი“ ოჯახებში იკრიბებოდნენ,
მთავრობასთან გავლენიანი პირების შემწეობით საქმის შეიღო-
ბიანად მოგვარებას ცდილობდენ... ამ დროს კავკასიის მთავარ-მარ-
თებლის ადგილზე იყო ცნობილი ქართველი ღენერალი, გივი ამი-
ლახვარი, რომელმაც წესიერების აღსადგენად და საზოგადოებრივი
აზრის დასამშვიდებლად სემინარიას ალყა მოხსნა, მდგომარეობის
გამოსარკვევათ კომისია დანიშნა...

ამით ისარგებლეს სემინარიის შევირდებმა; ხელმძღვანელმა
„წრე“-მ საიდუმლოდ არჩეულ დელეგატების საშვალებით ქარ-
თველ „მოღვაწეებთან“ კავშირი გააბა, რჩევა სთხოვა... თათბირი

იმართებოდა ილია ჭავჭავაძისას, გიორგი წერეთლისას, იაკობ ვი-
გებაშვილთან, ალექსანდრე ეპისკოპოსისას, რამდენიმე სამხედრო
და წარჩინებულ ქართველებისას და ცნობილ ივანე მაჩაბლელს
ერთი სემინარიის დელეგატთაგანი — ტარასი ტრაპაიძე მე მი-
ვიყვანე საიდუმლოდ ივანე მაჩაბლის ბინაზე, რომელმაც დაწერი-
ლებით გამოკითხა ყოველივე მიზეზი და როცა მთავრობასთან წარ-
გზავნილი მოთხოვნისას ასლი წაიკითხა, შენიშნა: შინაარსით
არაუშავს რა, მაგრამ კილო მკვახე არის, უფრო ზრდილობიანად
და მორიდებულად უნდა დაწერილიყოვო...

ამასობაში საქართველოს ყოველ კუთხიდან დაიძრა მღვდლე-
ბი, მთავარ-დიაკვნები თფილისისაკენ: სემინარიაში შვილებს
შემშლით გვიხოცავს შეჩვენებული, ტვინ-გამოლაყვებული რუსის
ბერებით — და მთავარ-მართებელს შველა სთხოვეს; რჩევა-დარი-
გებისათვის ქართველ „მოღვაწეების“ კარებს მიაშურეს.

საჩქაროდ პეტერბურგიდან ჩამოვიდა მთავრობისაგან საგან-
გებო კომისია საქმის გამოსარკვევათ, რომელსაც ეგზარქოსმა და
სემინარიის რექტორმა თავიანთი უმსგავსო და უტაქტო მოქმედე-
ბის დასაფარავათ უთხრეს: ეს სემინარიის შეგირდების „ბუნტი“
კი არა, ქართველების აჯანყება-შეთქმულებააო...

ამაზე ქართველმა მთავარ-მართებელმა — ამილახვარმა მთავ-
რობას პეტერბურგში შეუთვალა: რაღა ბერებმა გაიგეს, საქართვე-
ლო რუსეთს უჯანყდება და მე ვერაო!..

მოსულ კომისიის პირველი ცდა იყო შეგირდებს მეთაურება-
წამქეზებლები, გაფიცვის ხელმძღვანელები გაეცათ, მარა, არამცთუ
ვინმე გასცეს, არამედ როგორც ერთი კაცი იცავდენ თავიანთ მო-
თხოვნისაგან: ჩვენს ენას „ძალის ენას“ უძახიან და კიდევ
ეს ხალხი ჩვენს მასწავლებლობას ბედავსო!..

ამის შემდეგ მთავრობამ შენიშნული 87 აქტიური მოსწავლე
სკოლიდან საიუდაიოდ გამოირიცხა, შეგირდები თავ-თავიანთ
სახლში ჯგუფებათ გაგზავნა...

უკმაყოფილო შეგირდები და ანაფორიანი სამღვდლო პირე-
ბი მთელ საქართველოს მოედვენ, ამით შეუერთდა მშობელ-ნათე-
საგები; ესენი წყევლა-კრულვით იხსენიებდენ იმ მთავრობას, რო-
მელმაც მათ შვილებს სწავლის საშვალება მოუხპო...

შეგირდებმა თფილისიდან წასვლის დროს აირჩიეს ხელმძღვა-
ნელი პირები, რომელთაც კავშირი ჰქონდათ სემინარიის გაფიცვის

მოქმედებდა საიდუმლო კომიტეტთან*) და ქართველ მოღვაწეებთან... მთელი საზოგადოებრივი აზრი მთავრობის წინააღმდეგ მიმართა, სემინარიის შევირდები, თავისი ეროვნული და მისწრაფებებისათვის მებრძოლნი, უდიდესი პროპაგანდისტები აღმოჩნდნენ...

თაგვმა თხარა, თხარა და კატა გამოთხარაო — ეს დაემართა რუსეთის მთავრობას... საზოგადოებრივი აზრი ამუშავდა რუსეთის მთავრობის საწინააღმდეგოდ..

სემინარიის ამბები 1885 წლიდან 1893 წლამდე, სილიბისტრო ჯიბლაძის მიერ რექტორ ჩუღუცკის გალახვა, შემდეგ ამ უკანასკნელის მოკვლა 1886 წ. ლალიაშვილის მიერ, დიმიტრი ყიფიანის დაღუპვა 1887 წელს, 1893 წლის მოძრაობა და სხვა დაწვრილებით აწერილ და დასტამბულ იქნა ჯერ ლონდონში, მაშინდელ არალეგალურ „ლეტუჩი ლისტოკ“-ში რუსულად, ხოლო 1894 წლის დამლევს ქართულად გამოიცა საიდუმლოდ თფილისში და გავრცელებულ იქნა საზოგადოებაში ახლად შემდგარ „მესამე დასის“ მიერ...

*: საიდი საიდუმლოებით ამბობდნენ: სემინარიის გაფიცვას ამზადებდნენ ეგნატე ინგოროვეა, სილიბისტრო ჯიბლაძე, მ. ცხაკაია და მათი ახლო ამხანაგებიო.

ალექსანდრე ყაზბეგის გარდაცვალება.

1893 წელს დეკემბერში გარდაიცვალა ალექსანდრე ყაზბეგი. ჯერ არ დამშვიდებულიყო თფილისი, რომ ძაძებით შემოსილმა ქართველობამ ქაშვეთის ტაძარში მოიყარა თავი.

საყვარელ მწერლისა და მებრძოლის წინაშე ახლად გამოდგა-ძებული ერი ფიცს სდებდა, რომ მის მიერ ნაჩვენები გზით ივლი-და, მისი მოთხოვნების სასახლო გმირების კვალს გაყვებოდა... ამ შეკრებულობამ, მოხევეთაგან საყვარელი შვილის ყაზბეგში მოს-ვენებამ, კავკასიონის მთები შესძრა, მთის შვილები შეაერთა, მშვე-ნიერი მყინვარი მის საყვარელ შვილს ძეგლად დაედგა...

ქართველ ხალხში ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრება გავრცელ-და, მისი ნაწერების მკითხველი გაიზარდა, ხალხის თვალი და გუ-ლის-ყური კიდევ მეტის დაკვირვებით და სიყვარულით მიეპყრო ყაზბეგის გმირებს...

მხნათე ნინოშვილის ბარჯცხალეზა 1894 წ.

ჯერ ალექსანდრე ყაზბეგის გლეჯა არ დამთავრებულიყო, რომ ყაზბეგსავით გაჭირვება — სულიერ ტანჯვაში დადნა და ვარდაი-ცვალა დასავლეთ საქართველოში ახლად გამოღვიძებულ ხალხს სული და გული ეგნატე ინგოროყვა-ნინოშვილი.. მის უდროოა ვარდაცვალეზამ ყველას გული ატკინა, მწერლობისა და მშრომელი ხალხის წარმომადგენლები გურიაში მის საფლავთან შეჰყარა, ცხარე ცრემლით ატირა...

ნინოშვილის დაკრძალვა არაჩვეულებრივი, არ ნახული და არ გავიწყობილი ამბავი იყო არა თუ ქართველი მწერლისათვის, არამედ პეერ უცხო ქვეყნებისათვისაც... აქ თავი მოეყარა არა თუ მწერლებს, პრესის წარმომადგენლებს და ჰირისუფალთ, არამედ აქ, თავიანთ წარმომადგენლების საშუალებით შეკრებილიყო — საქართველოს დაბა-ქალაქების, სოფლების ახლად გამოღვიძებული მშრომელი ხალხი და ცხარე ცრემლით დასტიროდა მას, ვინც პირველად მშრომელი ხალხის გულში ჩაიხედა, ვინც ამომავალ მზის სხივსავით მათ ბნელით მოცულ ქოხებში შეანათა, იქ გამეფებული ცხოვრების სიღუხჭირე ასწერა, სასოგადოების წინაშე გადაშალა... დასტიროდენ მას, ვინც ხალხში ცხოვრობდა, თავის სუსტი აგებულებით ღუკმა პურისათვის მისებრ ტანჯულებთან ერთად საარსებოთ-იბრძოდა, ხალხის უკეთესი მდგომარეობისათვის, ჯოჯოხეთურ პირობებში, ყოველ ნაირად გათახსირებულ მდგომარეობაში პიროვნებებს ეძებდა, ახალგაზრდების სულსა და გულს ეცნობოდა, თავის უსომო სიყვარულით იმეგობრებდა, აკავშირებდა, ჭეშმარიტების სწავებით მათ გონებას აშუქებდა... დასტიროდენ და მწარეთ გლოვობდენ მას, ვინც ქაოსათ-ქცეულ ცხოვრებაში სავალი ვხა იპოვა, ვინც, მაცხოვარსავით, ახალი აზრების მქადაგებელნი გარშემოიკრბა, სიმართლის, ძმობა-ერთობის პირველი კრებულ

ქეკრა, მომქმედი „წრე“ დაარსა, მშრომელი ხალხის განმათავისუფლებელი დროშა გაშალა და ყველა ტანჯულთ, ტვირთშიმეთ, შეუ-
რაცყოფილთ, ამ დროშის ქვეშ საბრძოლველად მოუწოდა...

აქ შორეული მხრიდან მოსულ მშრომელთა წარმომადგენ-
ლობას დახვდა ეგნატეს მიერ შედგენილი, მის გარშემო შემოკრე-
ბილი მეგობრები, მთელი კრებული ეგნატეს სიყრმის, სულისა და
გულის მეგობარ სილიბისტრო ჯიბლაძის მეთაურობით... ეს კრე-
ბული ჰგავდა ქრისტეს პირველ მოციქულებს, რომელთაც კაცობ-
რიობის დასახანელთა, ტვირთშიმეთა და მაშვრალთა გასათავი-
სუფლებლათ თავისი ნებით მძიმე ჯვარი აიკიდეს, უსამართლობას-
თან, ბოროტებასთან საბრძოლველად დაირაზმენ, შეკავშირდენ
და ორგანიზაციულათ დაეწყვენ...

ამათ გვერდით ედგნენ გურიის ყველა კუთხის გლეხების,
მშრომელი ხალხის წარმომადგენელი, რომელთა შორის მრავლათ
იყვნენ მანდილოსნები, და „ქრისტინე“-ს „გოგია უიშვილი“-ს და
„სიმონა“-ს ავტორს მწარედ დასტიროდნენ, მათი დაბეჩავებული
ცხოვრების გამკითხავს გლოვობდნენ... გურიის უმთავრეს სკოლე-
ბიდან იყვნენ სოფლის მასწავლებლები, თავიანთი ნორჩი შეგირ-
დებით, და თავ-ქოჩორა მალხაზი გოგონებით და ვაჟებით, რომ-
ლებიც ცოცხალი ყვაილებით მწერლის ცხედარს ამკობდენ, მათი
ყოფა-ცხოვრების ამწერს უმანკო ცრემლით ასველებდენ...

გურიის პატარა სოფლის — ებალაურის ერთ ეზოში გადაშა-
ვებული ხალხი ეგნატე ნინოშვილის კუბოს დასტიროდა, გლოვობ-
და, ამავე დროს მის მიერ დაწყებულ დიად საქმის ასრულებას
ფიცს დებდა; მის მოძღვრების სამოქმედო გეგმას, ათ მცნებასავით
შედგენილს, აქვე საჯაროთ, მტრისა და მოყვრის გასაგონათ, აშ-
კარად ახალგაზრდა ლადო დარჩიაშვილის პირით ლაღადებდა, კი-
თხულობდა — აქვეყნებდა... ეგნატე დასაფლავეს სოფელ ჩანჩეო-
ის საყდრის გაღაფანში...

აქ ნახული და გაგონილი სიტყვების შინაარსი, აქ გამოქვეყნე-
ბული ამ ჭგუფის მიერ სამოქმედო პროგრამა, ცნობილმა მესამო-
ციე წლების მოღვაწე გიორგი წერეთელმა ძურხალ „კვალში“ ას-
წერა და შენიშნა: ნინოშვილის დასაფლავებაზე სხალი ჭგუფი,

ახალი მომქმედი დასი გამოჩნდაო! იყო პირველი დასი, იყო ნინოშვილის დაკრძალვის დღეს კი მესამე დასი მოგვევლინებოდა. ხლებულ ცხოვრებაში ახალი აზრებით მებრძოლი და მომქმედიო, ეს „მესამე დასი“ ჩვენი ცხოვრების წიალიდან წარმოიშვა და მას გამარჯვებას უსურვებთო...

ეს უადრესათ დემოკრატიული და თავის ერის მოყვარული მოღვაწე, გიორგი წერეთელი, ეგნატე ნინოშვილის დაკრძალვაზე გამოჩენილ „მესამე დასი“-ს მხარეზე დადგა და თავის ჟურნალ „კვალში“ ამ „მესამე დასელების“ მწერალ-პუბლიცისტებს წერას საშვალება მისცა...

ნინოშვილის დასაფლავებაზე აღსრულდა აკაკის სიტყვები: „არა, არა, სხვა დრო გვინდა, გამოვიდეს სულ სხვა დასი, რომ ქველსა და ახალსაცა ღირსეული დასდვას ფასი“-ო...

ამ დღიდან მშრომელი ხალხის და მოსწავლე ახალგაზრდობის გულის ყური ჟურნალ „კვალისაკენ“ მიეპყრა... „მესამე დასი“ გამოღვიძებულ ცხოვრების ხელმძღვანელი და ერის მესვეური შეიქნა...

აქ წარმოთქმულმა სიტყვებმა, აქ წაკითხულმა დეკლარაციამ, ქართველი მშრომელი ხალხი გამოაღვიძა, უფლება-თანასწორობის, სამართლიანობა — ძმობა და ერთობის დასამყარებლათ ბრძოლის ველზე დარაზმა, მისი დიადი მომავალი ქვეყნიერებას ხმამაღლა ამცნო...

გამოღვიძებული ხალხი სხვა და სხვა ფრონტზე ცხოვრებაში საბრძოლველად სხვა და სხვა ნაირად ეწყობოდა, ირანებოდა, მარა ერის სული თავისი მარადიულობით ყველას ერთნაირად ეფინებოდა და თავს უყრიდა, ეროვნულ დიად ტაძრისაკენ გზას უჩვენებდა...

ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავების დღიდან იწყება ქართველი ერის, მშრომელი ხალხის კულტურულ და პოლიტიკურ ასპარეზზე დიად გამოსვლა.

კრწანისის ველის კანაშვილი.

1895 წ. 11 ენკენისთვის, თფილისი გამოაღვიძა სიონის სამრეკლოდან დიდი ზარის ხმამ, რომელიც მისი ბოხი ხმით ვუგუნებდა, თფილისის მცხოვრებთ-კრწანისის ველისაკენ მოუხმობდა!... სიონს ბანს აძლევდა ანჩისხატის ტაძრის ზარი მკაფიო წკრიალა ხმით, ხოლო მას მოსძახოდა სამების, კალოუზნის, ქაშვეთის, მთაწმინდის, ამაღლების, ნათლისმცემლის, დიდუბის, ნიკოლოზის, ფერისცვალების, მეტეხის, წმინდა ბარბაღეს ეკლესიათა ზარები, და ყველა ტაძრებიდან — შემოსილი სამღვდლოება, გულზე ხატებით, ჭვრებით, საეკლესიო ბაირაღებით, საცეცხლურითა და საკმეზელის კმევით. მწყობრათ დაწყობილი, სხვა და სხვა მხარე — ქუჩით კრწანისის ველისკენ მიემართებოდა...

თფილისის მშრომელნი თავიანთ საამქრო ფერადი დროშებით ხელში შავ ჩოხა-ყურთ-მაჯებიან ქულაჯაში გამოწყობილნი, მწკრივად ქალაქის სხვა და სხვა უბნებიდან მოდიოდნენ! ქალაქის მცხოვრებნი, ვაჟკაცები შავი ქულაჯით, ხმალ-კაპარკით, სატევართო მალალი წოწოლა და ჩაყეცილი ქუდებით, წვერ გაპარსულნი, დიდრონ შავულვაშებ გადაგრეხილნი, დინჯად და ამაყათ გამოიყურებოდნენ. გრუზა წარბების ქვეშ თვალები სიცოცხლით უღვივოდ-ათ...

მანდილოსნები შავ ქართულ კაბაში, თავსაკრავ-თავსაბურთო, კაყვებით მორთულნი მობრძანდებოდნენ, მათი ჯავარიანი, იერიანი სახე და ყუყუნა თვალები ნაღვლიანათ გამოიყურებოდა — საზეიმოთ არ ელვარებდნენ...

სკოლის შეგირდები, ვაჟები და გოგონები აზღვავებულ ხალხში მწყობრათ მიჰყვებოდნენ თავიანთ ხელმძღვანელებს, ძვირფას ადგილის შესამკობათ ყვავილები მოჰქონდათ...

თფილისის ყოველი მხრიდან, ყოველი უბნიდან, ყოველი ქუ-

ჩიდან ქართველები დიდი და პატარა კრწანისის ველისაკენ მართებოდნენ, მის ბაღნარ ქალებში იკრიბებოდნენ. სამშობლოთის თავდადებულ გმირთა საფლავებს რკალივით ვარს ქუდმოხდილნი მოწიწებით რიგში დგებოდნენ!

ეს დღე იყო კრწანისის ველზე დახოცილ გმირთა სულის მონახსენებელი ასი წლისთავი...

ეს იყო პირველი საჯარო ისტორიული პანაშვიდი. ქართველი ერის მოღვაწეების თხოვნით კონსტანტინე მუხრან ბაგრატიონმა რუსეთის მეფეს საამისო ნებართვა გამოსთხოვა, ხოლო ქართველმა მოღვაწეებმა ეს პანაშვიდი უდიდეს ეროვნულ დღედ გადაქციეს. მთელ ქართველობას წარმომადგენლობის საშუალებით აქ თავი მოუყარეს, ეროვნული სული და ძალა გამოაჩინეს...

გაწეულ იქნა დიდი წინასწარი მზადება: ისტორიკოსები ერს წერილობით მოუთხრობდნენ აღა-მაჰმად-ხანის თფილისზე შემოსევას, მცირე რიცხოვან მაჟულიშვილთა გმირობას, ღრმა მოხუც ერეკლე მეფის და მისი შვილების ბრძოლას, მრავალი ვაჟაკის მათ შორის სამასი არაგველის თავდადებას... მწერლები ასწერდნენ ბრძოლის სხვა და სხვა მხარეს და პოეტები ქებითა და ლიდებით იხსენიებდნენ თავდადებულთ...

საქართველოს ყოველ კუთხეში დაიგზავნა კაცები, მოწვეული იქნენ წარმომადგენლები; კრწანისის ველზე მოეყარათ შავი ნახშირი, მალა განიერი შავი ტილოები გადაეფინათ სამგლოვიაროთ, რომლის ქვეშ იდგენ რამდენიმე მღვდელ-მთავარი შემოსილი, ხატებითა და ჭვარებით შემკულნი, ეპისკოპოზების მეთაურობით; აქვე ქალ-ვაჟ მგალობელთა გუნდი, შემდეგ წარჩინებულნი, საზოგადო მოღვაწენი, საქართველოს ყოველ კუთხიდან მოსული წარმომადგენელნი, კონსტანტინე ბაგრატიონი, მესამოცე წლების მოღვაწენი — ილია-აკაკის მეთაურობით...

შორი-ახლოს განცალკევებით, იდგენ ხევსურ-არაგველების წარმომადგენლები მუზარად, რკინის ჯაჭვსამოსით შეჭურვილნი — ივანე მაჩაბელის მეთაურობით... ხევსურეთის მთასავით ჩათხრობილნი, დინჯნი, მრისხანე სახის გამომეტყველობის; ხელი ხმალსა და სატყვარებზე ედოთ, თვალთაგან ცეცხლს აკვებსებდნენ... ღირსეული შთამომავლობა აქ თავდადებულ გმირების! უსიტყვოთ, უხმოთ, ეს ვაჟაკები ფიცს სდებენ, რომ მამა-პაპის ანდერძს აასრულებდნენ....

აქვე ახლოს იდგა ღრმა მოხუცებული, ყავარჯენზე დაბჯნული
შვილებ მხრებში ამომდგარი ადამიანი, ას წელზე მეტის, რომელს-
აც ეს ომი ახსოვდა, ერეკლე მეფეც ენახა!...
წაყვანული
გულწრფელი

მოხუცი ჩიფჩიფებდა: ვაი ამ დღის მომსწრეს. მეფე ერეკლე
არა გეყავს; მე რა ვქნა, თორემ თქვენ კიდევ მოესწრებით თავისუ-
ფლებასაო!...

ერეკლე მეფის მომსწრე მოხუცის ნახვამ ღრმა შთაბეჭდილე-
ბა დასტოვა აქ შეკრებილ საზოგადოებაზე; მორიდებით აკვირდებოდნენ მის დაღარულ, დამპყნარ სახეს, ყველას სურდა ისტორიუ-
ლი ბრძოლის ამ ცოცხალი მოწმის ხილვა...

მოზღვავებული ხალხი სმენად იყო გადაქცეული: საეკლესიო
და ამქართა ფერად დროშებს ნიავი აფრიალებდა...

დაიწყო პანაშვიდი, ლოცვა-ვედრება; სმენის დამატკობელი,
სასოების მომგვრელი გალობა კრწანისის ბალ-ქალებს ეფინებოდა...
პაერში გაისმა ეპისკოპოსის გარკვეული ხმა: მამულისათვის თავ-
დადებულ გმირების საფლავზე მუხლი მოიყარეთო! და მთელი
ზღვა ხალხი პირქვე დაემხო, გულიდან ქვითინი აღმოხდა... „დიდება
და სხენება“-ს გალობას რამოდენიმე ათასი ხმა შეუერთდა და სამ-
შობლოსათვის თავდადებულ გმირების დიდება ნიავმა გაიტაცა,
საქართველოს მოეფინა...

სხვა და სხვა კუთხის ქართველები ერთმანეთს ეცნობოდნენ,
მომავალზე ოცნებობდნენ...

ღვლევატებს შორის იდგენ ძმები გურიელები. ჯაბა, ლომებრ
ფაფარგადაყრილი, ოქრო-მკერდით ნაქარგი ფაფანაკით, შევნიერო
ვახტანგი თავისი საამო ტკბილი ხმით საუბრობდა: ამდენი ჯარი
რომ ერეკლე მეფეს ყოლოდა, რაც აქ ხალხია თავმოყრილი, ხომ
არ დამარცხდებოდა, არ დავიღუპებოდიო! ამ გამოღვიძებულ და
ერთად შეკრულ ხალხს რომ უყურებ, მათ სახეს ვაკვირდები,
მრწამს საქართველო კვლავ დიდებით აღდგებაო!

ამ სიტყვებს გარშემოკრებილი საზოგადოება გულისყურით
ისმენდა, ვახტანგის განიერ მხარ-ბეჭს, მის ჯავარიან სახე-ტანადო-
ბას თვალზე გაბრწყინებული მისჩერებოდა...

შავათ გადაფენილ ფანჩატურს გარშემოკრებილი საზოგა-
დოება დიდ ხანს ჩათხრობილი მისჩერებოდა, მამულისათვის თავ-
დადებულთა სისხლით მორწყულ ველს თვალ-ცრემლიანი ათვა-
ლიერებდა...

გაბრიელ ეპისკოპოსის გარდაცვალება

1896 წ. ზამთარში გარდაიცვალა ქუთაისში ერთი შესანიშნავი ადამიანი, ეპისკოპოზი გაბრიელ ქიქოძე: მის დაკრძალვას მთელი საქართველოს წარმომადგენლები დაესწრო.

მიცვალებული ქუთაისიდან გელათის მონასტერში წასვენეს მატარებლით; მიუხედავად იმისა, რომ დიდი თოვლი იყო, ქუთაისს დიდძალი საზოგადოება მოაწყდა... რამოდენიმე ათასი ქალი და კაცი საგანგებოდ დანიშნულმა მატარებელმა ქუთაისის სადგურიდან გელათამდის ნაწილნაწილ გადაიყვანა..

საუცხოო სანახავი იყო, როცა უკანასკნელმა — მატარებელმა ცხედარი მოასვენა, რამდენიმე ასი შემოსილი სამღვდელოება და დელეგატები ღეთის-მშობლის ხატებით ხელში თოვლიან გზაზე გამწყრივდა, გალობით მონასტრისკენ გაემართა!

გელათის ისტორიული ძეგლი, თოვლისაგან თეთრად მოსილი, მაღალი მთის კალთებიდან დიდებულად გადმოიყურებოდა; სამრეკლოდან ზარების გუგუნნი არემარეს ღირსეული შეილის მოსვენებას ამცნობდა...

მიცვალებული გელათის კარი-ბჭესთან მოასვენეს, სადაც საგანგებოთ შედგენილი მოწესრიგეები დელეგატებს ტაძარში შეუძღვენ — საზოგადოება მონასტრის დიდ ეზოში გაიშალა...

პანაშვილის გადახდის შემდეგ დელეგატები ხატებით ცხედარს გარს შემოერტყნენ, ღირსეულ ქართველს უკანასკნელად ეამბორებოდნენ... ამათში შესანიშნავი იყო ძველი საქართველოს, ბათუმ-აჭარა-ქობულეთის, დელეგაცია კარლო ჩხეიძის მეთაურობით, რომელიც მხრით, მესამოცე წლების მოღვაწენი: ილია, აკაკი, ივანე მა-

ჩაბელი, ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი შერეთელი... ასე საჯაროდ მოჩენა ილიასი იმერეთში პირველი იყო და საზოგადოების ლებას იპყრობდა...

ქართველების გარდა აქ სიტყვები სომხის, თურქის და ებრაელების სამღვდლო პირებმა წარმოსთქვეს...

საქართველოს სხვა და სხვა კუთხიდან მოსული წარმომადგენლები დიდს ყურადღებით ათვალყურებდნენ გელათის დიად ძეგლს, მის შესანიშნავ ხატებს, ჩუქურთმებს და საოცარ სიდიდის ვატილ ქვებს, რომელიც ტაძრის შესავალ მხარეს ამშვენებენ... ბევრ ქართველ მოღვაწეს დღემდე არც კი ენახა ეს დიდებული, ერის საამაყო ძეგლი...

ქართველი ერის გამოღვიძებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის დიად ისტორიულ ქართულ უკვდავ ძეგლებს და მათ შორის მცხეთის, ალავერდის, მოწამეთის და გელათის ტაძრებს, აქ გამართულ დღესასწაულებს!

ამ დღესასწაულებს რამდენიმე ათასი ქალი და კაცი ესწრებოდა, საქართველოს ყოველ კუთხიდან აქ თავს იყრიდა... აქ ჩვენ ვეცნობოდით საამაყო ძეგლებს, ქართულ ხუროთ-მოძღვრებას, რომლის სიდიადე გვაოცებდა, ჩუქურთმა-მხატვრობა გვაკვირებდა... მთელი წარსული დიდება თვალწინ გვესახებოდა, ქართული სული ცხოველდებოდა... აქ გამართული ცეკვა, თამაში, ჭიდაობა, ხეესურთა ხმლით შეჯიბრება, უბან-უბან გამართული ნადიმო ფანჩატურები, ფარდაგით გადაფენილ ურმების წინ გაშლილი მწვანე სუფრა და ლალი ქართული მოღწენა სულსა და გულს გვიტკობდა... ქედმაღალი ისტორიული დიადი ძეგლები უსიტყვოთ უხმოთ, ქართველთა წარსულ ცხოვრებას გადმოგვცემდნენ... გაბრიელ და ალექსანდრე ეპისკოპოსნი თავის შესანიშნავი ქართული ქადაგებით ამ დიად დღესასწაულთა მნიშვნელობას გვიხსნიდნენ...

გაბრიელ ეპისკოპოსის ცხოვრება, გელათის თვალწარმტაცო სანახაობა, დელეგატებმა თან წაიღეს, საქართველოს მოფინეს...

გაბრიელის დასაფლავებით გელათში ქართველმა ხალხმა ერთხელ კიდევ იხილა შარავანდედით გაბრწყინებული სასიქადულო ძეგლი, რომლის ქვეშ ღირსეული მამულიშვილი მოასვენა...

რაფიელ ერისთავის იუბილე

1896 წელს ოქტომბრის 22-ს, იდღესასწაულეს რაფიელ ერისთავის 50 წლის მოღვაწეობა.

გაბრიელ ეპისკოპოსის დაკრძალვაზე გელათში დიდი სანახაობით გაოცებული ხალხი ვერ კარგად ვერ გამორკვეულიყო, რომ რაღაც უხილავმა ძალამ ქართველ საზოგადოებას მოუწოდა, თფილისის ქაშვეთის ეკლესიაში თავი მოუყარა...

ვითარცა გაზაფხულის ველ-მინდორი, სურნელოვან ყვავილეებით ახატული, ისე საღმრესაწაულოდ მორთული - მოკაზმული, სახე-გაბრწყინებული ქალი და კაცი, მოხუცი და ახალგაზრდა, ქაშვეთის ეკლესიის გალავანში შეიკრიბა; გარშემო მდებარე ქუჩები გაიჭურდა... მანდილოსნები ქართულ გულ-ამოჭრილ ფერად კაბებშია, ჩიხთა-კოპით, ძვირფას სამკაულებით მორთულნი, ვით ვარსკვლავებში ახალი მთვარე ისე შვენოდენ... იდგნენ ზღვა ხალხში, შევლივით ყელ-მოღერებულნი, და ძვირფას იუბილიარის მობრძანებას მოუთმენლად ელოდენ...

აქვე იყვნენ საქართველოს ყოველ კუთხიდან საგანგებოდ მოწვეული დელეგატები. თავიანთი მხარის ტანისამოსში გამოწყობილნი... საუცხოო სანახაობას წარმოადგენდენ მოხუცი და ახალგაზრდა აჭარელ-ქობულეთელები, მოსირმულ ჩაქურაში გამოკვანძულნი, რომელთა ნაკეთიანი ტანადობა, ძველი, ქართული სახის გამომეტყველება, იერი იქაურობას ამკობდა...

ზავერდის ფერად ქულაგებში საზეიმოდ გამოწყობილი ქართლ-კახელები, ალვის ზესავით ამართული იმერნი სირმიან ჩოხაში გამოწყობილნი აფხაზ-მეგრელები, მხარბეჭიანი სეან რაჭა-ლეჩხუმელები, ლომ-ვეფხვი ხევსურ-მთიულნი, ჯაჭვ-მუზარადებით შეჭუ-

რვილნი, მკვირცხლი გურულები სუროსაებრ ქუჩუჩა თბილისი და
 ფაფანაკით, ჩაქურაში გამოკვანძულნი-სიხალისე, სილამაზეულონი და
 მანეთს ეცილებოდნენ, „ცალ-ცალკე და ყველა ერთად სიცოცხლე
 და ნეტარება“-ს წარმოადგენდნენ...

უცებ რუსთაველის გამზირიდან გაისმა ხმა: მოდის, მობრძან-
 დება-მოყავთო!!!

ქაშვეთის წინ ქუჩაში მდგომი ხალხი ორად გაიყო, ვალავნის
 კარიბჭედან ეკლესიამდე საზოგადოება რიგში ჩამწყრივდა, ტაძარ-
 ში დელეგატები, მწერლები საზოგადო მოღვაწენი შექუჩდნენ. სა-
 კურთხევილიდან სამღვდელოება ეპისკოპოსით გამოეგება... ქუჩაში
 „ვაშას“ ძახილი და ტაშის ცემა გაისმა, ვარდებით მორთულ ეტლი-
 დან მთვარესავით გაბადრული მხცოვანი იუბილიარი რაფიელ ერის-
 თავი, სახე გაბრწყინებული, სიხარულისაგან აცრემლებული გაღ-
 მობრძანა ჩოხაში გამოწყობილმა, წელზე ხმალ შემორტყმულმა
 პოეტმა, გრიგოლ აბაშიძემ; კარიბჭეზე მესამოცე წლების მოღვაწე-
 ნი — ილია-აკაკის მეთაურობით გამოეგებნენ, ვალობითა და „დიდი
 ხნის სიცოცხლე“-ს ძახილით ტაძარში შეაბრძანეს!..

აქ სამშვიდობო პარაკლისი გადაუხადეს: სამშობლოს, ძმობა-
 სიყვარულის, ტვირთ-მძიმეთა და მამშრალთა პირველი პოეტის
 დიდი ხნის სიცოცხლე, ცისა და ქვეყნის შემომქმედს შეაგედრეს...

ვითარცა ჯვარდაწერილი მიფე-დედოფალი, ისე გამოიყვანეს
 რაფიელი ეკლესიიდან. გზა ვარდითა და ყვავილებით მოუფინეს,
 „ვაშა“-თი ქართული თეატრის კარებამდე მიაცილეს, სადაც დიუ
 ძალი საზოგადოება აღტაცებით შეეგება...

თეატრის გარშემო მდებარეობა ხალხით იყო გაჭედილი. თეა-
 ტრის დარბაზი და ქანდარა წინასწარ უკვე დელეგატებით დაკავე-
 ბული...

სცენის ჩამოშვებულ ფარდის უკან გაისმა კახური მაყრული:
 „მოგვეყავს და მოგვიხარია“-ს სულისა და გულის დამატკობელი
 ხმა, რომელიც გურულ-კრიმანჭულ გამყვიანმა შესცვალა, რის შემ-
 დგ სცენის ფარდა ნელ-ნელა აიწია, სცენაზე რაჭველი მესტიირე
 ტკბილი ხმით შემოუძღვა, თითქოს მთებიდან მთვარემ ამოანათა
 ამოგორდაო, ისე გასხივოსნებული იუბილიარი აკაკი-ილიამ სცენაზე
 შემოიყვანეს, ფარ-მუზარადით შექურვილმა ხევსურებმა, ყვავილე-
 ბით მორთულ სავარძელში ჩააბრძანეს, ილია-აკაკი ორივე მხარეს
 მოუსვენეს!

ფეხზე ადგარი, აღელვებული საზოგადოება ტაშის ცემით ვაშათი აჯილდოვებდა, სიხარულით იცრემლეობდა!...

იყო რისთვისაც გატაცებით მხიარულობდენ...

სცენაზე, ვითარცა „სამება“, სამი პოეტი გამობრწყინდა. იუბილიარის პირდაპირ, მეორე მხარეს, სავარძელი დადგეს, რომელზედაც აჭარა-ქობულეთ-ბათომის წარმომადგენლები დასვეს!

ჩვენი ღვიძლი ძმების, ჩვენი სისხლი და ხორცის აჭარელების სცენაზე გამოჩენამ საზოგადოებაში უსასღვრო სიხარული გამოიწვია: ფეხზე ადგომით: „გაუმარჯოს ჩვენს ძმებს, ჩვენს ღებს, ჩვენს გულიდან ამოგლეჯილ აჭარას, ჩვენს კვლავ ერთ ოჯახში თავის მოყრას“-ო!..

ამ სანახაობამ საზოგადოება სიხარულის ცრემლებით აატირა, დროებით დაკარგული ძმების აქ გამოჩენამ დღესასწაულს ისეთი სიხარულის ელფერი მისცა, თითქოს წვიმიან დღეში მზემ გამოიქიატა და საქართველოს შვიდფეროვანი ცისარტყელა გადაეკრაო.

აჭარა-ქობულეთის დელეგატების შუა იჯდა „სერთუკში“ გამოწყობილი ბათომის დელეგატი, კარლო ჩხეიძე, რომელიც საქართველოს პირველ საზეიმო კრებას აჭარა-ქობულეთ-ბათომის ძმების ძველ ოჯახში კვლავ დაბრუნებას მოუწოდებდა და საზოგადოებაც მას სიყვარულით და ტაშის ცემით ეგებებოდა...

საზეიმო კვარცხლბეკზე მჯდომი სამი პოეტი სამუსუღმანო საქართველოს ძმებს სახე გაბრწყინებული მისჩერებოდენ, ორივეს სამეულის გულები, ერთი გრძნობით ძგერდნენ, საზოგადოებას წინაშე შვენოდენ...

დაიწყო მილოცვები, რამაც დიდ ხანს გასტანა და რაც დამთავრდა გრიგოლ აბაშიძის შესანიშნავი პოეზიით აღსავსე სიტყვით...

მადლიერმა ერმა იუბილიარი ეტლამდე მიაცილა, საიდანაც პოეტმა აბაშიძემ ბინაზე მოსასვენებლად წაიყვანა.

სალამოს იუბილიარის პატივსაცემათ ერთ მოქმედებიანი მიაიპიესა დადგეს: ყვავილებით მორთულ ლოჯაში აკაკი-ილიას შუა იუბილიარი, ვით ცის ტატნობზე გაბადრული მთვარე ისე შვენოდა...

წარმოდგენის შემდეგ თეატრის შენობაში გაიმართა ზეიმო, რომელსაც სამასამდე დელეგატი, უცხო სტუმარი და მოღვაწე დაესწრო.

გრძლათ გაშლილ სუფრის გარშემო, ოქრო ქსოვილ ფანჩატურებში მომღერალთა გუნდები, მეთარე, მეჩონგურე, მესაზანდრე

დასები იყო ჩამწკრივებული; მაღალ ესტრადზე სიმებიან რეკორდ-ტრი, რატილის ხორო, ქალთა გუნდი, კახელები, გურულები—ილარიონ ჩავლეშვილის ხელმძღვანელობით...

დარბაზის შუა სუფრასთან ვითარცა მამა აბრაამი შევენოდა იუბილარი: აქეთ-იქით ილია-აკაკი, პირდაპირ გრიგოლ აბაშიძე, ძმები რაზიკაშვილები (ვაჟა-ფშაველა და მისი ძმა თედო). ამათ მხარს უმშვენებდნენ თვალწარმტაცი და გულის მომჭადოებელი მანდილოსანნი: პოეტი ნინო ორბელიანი, ეკატერინე გაბაშვილისა, ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა, ნინო ყიფიანის მეთაურობით... აქვე ისხდნენ უცხოეთის მწერლები არტურ ლაისტის და პოეტ ველიჩკოს მეთაურობით... შემდეგ გრძელ გაშლილ სუფრას უსხდნენ თავად-აზნაურობის წინამძღვრები, საქართველოს ყოველ კუთხის წარმომადგენლები, რომელშიაც ერჩეოდნენ გურიის გლეხობის დელეგატი, ჩაქურაში გამოწყობილი აბოლონ წულაძე და მარშალი კოწია ერისთავი... ამ შესანიშნავ ზეიმს თამადაობდა თფილისში განთქმული გიგო ყარანგოზიშვილი, თეთრ ჩოხაში გამოწყობილი, რომელსაც ვერცხლის ბადიები და ყანწები წინ ეწყო. ხოლო ბანკეტს განაგებდა მესამოცე წლების მოღვაწე გიორგი წერეთელი...

ვინ შეამკოს ამათი სილამაზე, სიტურფე! ვინ ასწეროს აქ წარმოთქმული სიტყვების მარგალიტობა! რომელი ხელოვანი შესძლებს გადაიტანოს ქალაქზე ეს სულისა და გულის დამატკობელი ხმები!.. რომელმა ერმა იცის ასეთი ზეიმი, ქეიფი, დროს ტარება!... აქ სულის საზრდოცაა, მისი აღმაფრენა, აქ ამ ქვეყნიური ღმერთები ზეიმობენ, ცისა და ქვეყნის შემოქმედების მშვენეირებით სტკებნიან, ასეთ ზეიმში ზნეობა ფაქიზდება, გონება ვითარდება, სიცოცხლეს შინაარსი ეძლევა..

ოო! რა სულგანაბული უსმენდა უცხოელი კომპოზიტორი რატილი, როცა კახური სუფრული გუგუნებდა, გურულ ხასანბეგურაში წკრიალა ხმა კრიმანჭულობდა. პირველს და მეორეს ეტმასნებოდა, ჩავლეშვილის ბანი სილბოს და სიტკობებას აძლევდა; ადამიანის სულიერი განცდა ამ შეწყობილი ხმის საშუალებით გასაგები ხდებოდა!..

ქეშმარიტად საკვირველ არს ქართველი ერის ნიჭი და მისი შემოქმედება!..

აჰა, მოაწია გათენების ჟამი; ბადიები, თასები ხელიდან-ხელში გადადის... სადღეგრძელოებს მრავალყამიერი მოსდევს, სხვა და

სხვა საკრავები წკრიალა ხმით ერთმანეთს ეჯიბრებიან. გულში ფრთა გაშალა. სიცოცხლე მთელი ძალით ღვინობს... საზოგადოებრივი ქეიფობს, მარა მთერალი არავინ არის; მანდილოსნების გაბრწყინებული თვალები. ვით ცისკამარაში ვარსკვლავები. ისე ელავენ-ციმ-ციმობენ, გარემოს სიხალისეს ჰფენენ...

იუბილიარი დაიღალა. მის გაბადრულ სახეს ფერმკრთალობა დაეტყო, მთელი ღამე შეღიმოდა. შარავანდედის სხივს აფრქვევდა, თავისი მადლიანი სახით, ყველას ატკობდა... ამ ღამეს აქ მოიგონეს დიადი წარსული და აქვე გამოკრთა მომავლის ლანდი და იმედი...

თამადა ზე წამოდგა. ყანწით კვლავ იუბილიარის სადღეგრძელო შესვა.. ტუში. თარი, მრავალ-ყამიერის ხმები ერთმანეთში აირია, იუბილიარმა სამადლობელი ინება, საზოგადოება და თამადა დალოცა..

თამადა სუფრიდან ადგა. შუა დარბაზში მერიქიფეებმა სუფრა-სკამები აალაგეს. წრე გაკეთდა; ზურნა. დოლი ჩაღანა, ნალარა. დარა. თარის ხმა გაისმა, ცეკვა თამაში გაიმართა..

სათამაშოთ თამადა გამოვიდა. დაუარა. წრე მოათვალიერა, მანდილოსანთა კრებულიდან ქართულ კაბაში გამოწყობილი ქალი მორიდებულად გამოვიდა, კელაპტარივით მკლავები წყვილათ გაშალა. თამადას თვალები შეანათა. ეშხით შეხედა, ნაკვეთიანი ტანთრხევიო გაუთამაშა!.. ამ სანახაობამ საზოგადოება მოაჩადო-გაახალისა!

ქართლ-კახეთის წარმომადგენლები წარმოუდგენელი სიმჩატი იატაკზე მიცოცავდნენ, გულ-მკერდ მოღერებულ ხობბებს გარს უვლიან...

აგერ ახადა ხმალი გურიის დელეგატმა, მარშალმა კოწია ვრასოაემა და როგორც ალვის ხე, წრეში დაშვენდა! მისი წერწეტო ტანით ერთი შემოტრიალდა. ქორივით დაუარა. მაყურებლებში ვილაც შენიშნა, მის წინ საუცხოოდ გაითამაშა, მოხდენილად თავი დაუკრა და ჩოხის სამკლაური გაისწორა. მანდილოსანთა წრიდან ცნობილი არტისტი ნატალია ვაბუნიას ქალი გამოვიდა. გულ-ამოჭრილ ქართულ კაბაზე ჩაშვებული არშიები გაისწორა, როგორც მტრედი ვასაფრენათ მკლავები გაშალა, თავის ცეცხლმფრქვევო თვალებით ვაჟს მიანათა; როგორც შევარდენი მტრედს. ისე ჩაუქროლა ვაჟმა და თვალის წარმტაცი თამაში გაიმართა...

ვაშასა და ქების ძახილში მანდილოსნების ხმა ისმოდა: „შენა ჭირიმე. შენ გენაცვალე მაგ ჯანში, ნატო, გვასახელე“-ო!..

იუბილარი წასასვლელად დაიძრა. საზოგადოება მხედრები დაირაზმა, დავით მიქელაძის მეთაურობით ჰაერში „კუჩხა-ბედინერით და საქართველოს გაქვნიანება“ დახილით იუბილარი გააცილეს; დაფა-ზურნამ დილის საარი დაუკრა, ტკბილი დუდუკით რუსთველის გამზირზე გაიშალენ, ქუდ-მობდილნი, ამომავალ მზეს შეეგებენ...

დღეგატები რამდენიმე დღე დარჩნენ თფილისში, ერთმანეთს გაეცნენ, თავიანთ კუთხეს დაუბრუნდენ და ნახულ-ნაგრძნობი ამბებით საზოგადოება აამოძრავეს.

ეს პოეზიის დღე უდიდეს ეროვნულ მოძრაობის ღერძად შეიქნა....

ამ იუბილეს გამო დაწერილი წიგნ-წერილები დიდ ხანს ათვითცნობიერებდა ჩვენი ერის გონებას..

ხალხის ამოძრავება.

მართალია ქართველი ხალხის გულში დიადი მოძრაობა იყო. მაგრამ გაშლილ ასპარეზზე ის თავისი ძლიერებით ჯერ არ აღმოჩენილა. მხოლოდ ასეთ სამგლოვიარო-სადღესასწაულო შემთხვევებში ერის სული გამოკრთებოდა, სამშობლოს ცაზე გაიფრებოდა, მისი შვეწება სულსა და გულს გვიტკობდა, ჩვენთვის უცნობ იმედებს გულში გვიძრავდა...

ილია ჭავჭავაძე სწერდა: მე ჩვენს ისტორიაში მეფეებისა და პიროვნების ისტორიას ვკითხულობ, ხალხი არსად სჩანს, ეს გულს მტკენსო! (დაახლოებით).

რასაც დიდებული მამულიშვილი და ძმობა-ერთობის მოყვარული მგოსანი ნატრობდა ეს დრო მოვიდა...

1900 წელი თფილისის მუშათა გაფიცვით გათენდა, რასაც პოლიციასთან შეტაკება მოყვა, სისხლი დაიღვარა. ციხეები დაჭერილებით აივსო. ქვეყნის მყვეფლებსა, მათ დამცველ რუსეთის მთავრობასა და მშრომელთა შორის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაიმართა... ქართველი ერის ცხოვრებაში დაიწყო ის, ხალხის მოძრაობა, რასაც ილია წარსულში ეძებდა, გულ-ნაკლული ამას ნანობდა!..

რაკი ახალი წლის გაფიცვა-შეტაკებაში უმრავლესობა ქართველი მუშები აღმოჩნდნენ. მთავრობამ მოძრაობა ეროვნულად მონათლა, ქართველები ციხეებში გამოამწყვდია, ზოგი უცხოელებიც ზედ მიაყოლა, ზოგიც სოფელში გადაასახლა, მათ ადგილზე რუსები და უცხოელები მოიწვია, მით ეროვნული შური დათესა. ამ ნიადაგზე ბრძოლა გააჩაღა...

პიორგი წერეთლის გარდაცვალება

1900წ. ზამთარში თფილისში გარდაიცვალა მესამოცე წლების მოღვაწეთაგანი, დემოკრატიის და ეროვნული თავისუფლების მოტრფიალე მწერალი, გ. წერეთელი, რომლის დასაფლავებაზე თავი მოიყარა ქართველმა საზოგადოებამ, და რაც საყურადღებო გახდა. ამ საზოგადოებას ამრავლებდა დიდ ძალი მშრომელი ხალხი საქართველოს ყოველი კუთხიდან მოსული!..

ეს პირველი იყო, რომ ფართე მასა, მშრომელი ხალხი, ქართველი მწერლის დამარხვას ასე მრავალრიცხოვანი დაესწრო, გულთა და სულით იგლოვა, საზოგადო მოღვაწის დაკარგვა საკუთარ დანაკლისად იგრძნო, მისი ცხედარი ყვავილებით და გვირგვინით შეამკო...

ამ დღეს თვალსაჩინო და გასაგები გახდა ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავებაზე აღმოჩენილ „მესამე დასის“ არსებობა, ამ დასის ცხოველ-მყოფელობა, მისი ზნეობრივ-გონებრივი მუშაობა ხალხში...

თუ ბარათაშვილის გადმოსვენება, კრწანისის გმირების მოსაგონარი პანაშვიდი ხალხს საგანგებოდ წარგზავნილ პირების და გიჟეთ „ივერიის“ საშუალებით ეცნობოდა, დღეს „ივერია“-ს გვერდში უდგენენ: მშრომელი ხალხის ჟურნალი „კვალი“, „მოამბე“, „ჭეჭილი“, „ცნობის ფურცელი“ და გამოდვიძებული ქართველი. მისი მოღვაწის და მოამაგის დაკრძალვის ამბავს მის სოფელში თუ მის ქალაქში ეცნობოდა...

ხალხში ღრმა, დიადი მუშაობა მხადდებოდა..

მუშების ამოკრახვა.

1900 წელს გაზაფხულზე 23 აპრილს. ნაძალადევის ვადალმა — ტბის პირას თავი მოიყარა საიდუმლოდ მთელი თფილისის მუშათა ხალხის წარმომადგენლებმა და ერთმანეთს შეჰფიცეს ერთგულება მომავალ ბრძოლაში თავიანთი ცხოვრების გასაუმჯობესებლად. ქმობა, ერთობა, სიყვარულის დასამყარებლად!..

ამ შეხვედრამ მშრომელი ხალხი წელში გამართა, უსამართლობასთან საბრძოლველად დარაზმა...

იმავე ზაფხულში მოხდა თფილისის რკინის გზის მთელი სახელოსნო-მოძრაობის გაფიცვა. ამ გაფიცვის დროს პირველად დარიგდა მუშებში და გაიკრა ქუჩებში დაბეჭდილი პროკლამაციები!..

გონება დაკარგულმა მთავრობამ აქაც აჯანყება ქართულ მოძრაობად გამოაცხადა!.. რამდენიმე ათასი ქართველი მუშა დაატყვევა. ციხეში და სოფლებში დაგზავნა...

რუს მუშებს ეუბნებოდენ: ქართველებს თავიანთი მეფე უნდათ, ამიტომ იფიცებიანო! ხოლო უცხო მუშათა შორის ურჩნი ქართველებთან ერთად ციხეში დაამწყვდია.

ქართველი მუშების ძალით სოფლებში გადასახლებამ საქართველოს დიდი ნაწილი ააშფოთა! თუ წინეთ სემინარიელების სოფლებში გაგზავნამ ხალხი ააღელვა, ეხლა, როდესაც ოჯახებს თავის მარჩენალი შვილები მშვივრები სახლში დაუბრუნდათ, ხალხი რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ ამხედრდა... აქ სოციალურ-ეროვნული კითხვა ერთად დაისვა. ყველა უკმაყოფილო მთავრობას მიესია...

1901 წლით ახალი ხანა დაიწყო!

პირველ მაისს მშრომელი ხალხი, წითელი დროშებით
თფილისის ქუჩებში სადემონსტრაციოდ გამოვიდა! გაქვეყნდა
1921 წლის
აპრილის 25-ის
მთავრობამ ეს დროშა მუშების სისხლით შეღება...
ეს მოძრაობაც ქართველთა ეროვნულ მოძრაობათ იქნა მონა-
თლული... ქალაქის მოძრაობა სოფელს მოედო, და სოფელიც მთა-
ვრობის წინააღმდეგ დაირაზმა...

სსმპ და სსმპ პარტიების დაბრუნება

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის პარტიას საქართველო ჩაეყარა 1901 წ., როცა საქართველოს რუსეთთან შეერთების ასაწლის იუბილეს დროს, ახალგაზრდათა ჯგუფმა არჩილ ჯორჯაძის მეთაურობით გამოსცა პროკლამაციები ქართველი ხალხის მიმართ, ამ იუბილეს წინაღმდეგ და ეროვნული თვით-შეგნებისათვის... 1901 და 1902 წლებში ხდება საინიციატივო ჯგუფის მუშაობა: საპროგრამო დებულებათა შემუშავება; თანამგრძნობთა მოპოვება, ფულის შეგროვება... 1903 წ. მაისში გამოდის ორგანო „საქართველო“ პარიზში. აგრეთვე სხვა და სხვა ბროშურები...

ამ პარტიამ ღირსშესანიშნავი კვალი დააჩინა ეროვნულ ცხოვრებას ყოველ დარგში...

1906 წ. დაარსდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია... სამღვაწეობამ ავტოკეფალია მოითხოვა. რასაც მთავრობამ მათრახითა და ციხე-ციმბირით უპასუხა... დაარსდა სოც-რევოლუციური მებრძოლი პარტია...

ერი იღვიძებს... სასიცოცხლოდ ბრძოლის ველზე გამოდის... მთავრობამ ყველა გადაიმტერა და ქვეყნაც მის წინააღმდეგ ამხედრდა...

1905 წელს თავისუფლების მზემ გამოაჭიატა. მაგრამ ხალხის რისხვა მთავრობამ ცეცხლითა და მახვილით ჩააქრო...

1906 წელს ხალხმა არჩევნების უფლება მოიპოვა... თავად-ანაურობამ სახელმწიფო საბჭოში მესამოცე წლების მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე წარგზავნა...

1906 წელს თფილისში არა-ჩვეულებრივი ამბავი მოხდა... ქალაქის თვითმართველობაში სახელმწიფო დღუმის ამრჩევლები შეკრებილიყვნენ — დებუტატს ირჩევდნენ... მრავალ მოქალაქეთა

შორის ერევნის მოედანზე თავმოყრილი ნაძალადევის მუშების რმომადგენლები გაბრწყინებული თვალებით თვითმართველობის შენობის ფანჯრებს მისჩერებოდნენ დინჯად. წესიერათ იდგნენ და დიად ამბის ცნობას მოუთმენლად მოელოდნენ!..

ვითარცა აღდგომის სასიხარულო ზარის რეკის ხმა, ფანჯრიდან გაისმა: თფილისიდან დეპუტატად არჩეულია ნოე ქორდანიას!.. ამ ხმას აღტაცებული ხალხი ტაშის ცემით შეეგება. ქუდები მაღლა შეაგდეს. ყიჟინა, ყრიამული მოედანს მოედო. სიხარულით ერთმანეთს ეხვეოდნენ, გაუმარჯოს მუშათა პარტიას, გაუმარჯოს ნოე ქორდანიასო — ხმა მაღლა გაიძახოდნენ!..

აზღვავებული ხალხი ნელ-ნელა დაწყნარდა და თვითმართველობის კარებს მისჩერებოდა!..

თვითმართველობის დარბაზში კი, ორატორები ახლათ არჩეულ დეპუტატს ბრწყინვალე გამარჯვებას ულოცავდნენ. დარბაზში შემოჭრილი აღფრთოვანებული მებრძოლი მუშა ტრიბუნიდან მშრომელი ხალხის ბელადს, ახლათ არჩეულ დეპუტატს, მის საყვარელ ნოე ქორდანიას, ცეცხლმფრქვევი სიტყვებით ეგებებოდა, მშრომელი ხალხის მოთხოვნილებების ღირსეულად შესრულებას ავალებდა. ამრჩევლებს და დეპუტატს აცრემლებდა!..

და იყო რისთვისაც ყველანი უზომო სიხარულს განიცდიდა!..

რაც საქართველო და მისი დედა-ქალაქი თფილისი არსებობს, ეს პირველათ იყო, რომ მთელმა თფილისის მცხოვრებლებმა განურჩევლათ სარწმუნოებისა და წოდებისა, რწმენისა და მიმართულებისა, აირჩიეს ის, ვინც მათ, მშრომელთ უნდოდათ! თფილისმა თავისი ინტერესების დაცვა მიანდო იმას, ვისაც მშრომელნი მშობელ დედასავეთ ენდობოდნენ!..

რა საკვირველმა და სასწაულმა ძალამ შესძლო ამ გაყინული ცხოვრების გაღსობა-გარღვევა?! ვინ შეაკავშირა მონურ და პირუტყველ მღვთმარებოებაში მყოფი მშრომელი ხალხი? ვინ ჩასწვდა მის სულსა და გულს? ვინ შეასხა ხორცი მის გაუბედავ ზრახვებს, ვინ შთაბერა ძლიერი სული?... მრავალ წელთა განმავლობაში ვინ აკავშირებდა მათ ცალ-ცალკე გაბნეულთ?... ვინ რაზმავდა მათ, ვითარცა გაწვრთნილ ჯარს?... ან თვით ნოე ქორდანიას, ეს გუშინდელი „არა-ლეგალური“, ყოველივე უფლება აყრილი, დევნილი ნოე ქორდანიას, დღეს „ხელ-უხლებელ“ დეპუტატის უფლებით ვინ აღჭურ-

რვა და ძლევა-მოსილებით ზეტერბუგში, ქვეყნის მპყრობელ მეფესთან საბრძოლველათ რა ძალამ მიავლინა?

ეს ძალა იყო ბატონ-ყმობის შემდეგ ცხოვრებაში გამოსული ქართველი ხალხი და მისი წიაღიდან წარმოშობილი „მესამე დასი“. მისი სისხლი და ხორცი... საქართველოს დედა-ქალაქი თფილისი, სადაც წინათ სცემდა ერის პოლიტიკური მჯა, იჭედებოდა ქართული კულტურა, იქმნებოდა ერის მარადიული სული, მისი განსაკუთრებული თვისებები და თაობიდან თაობაზე ჩვენთვის გამოუცნობელ ძალით გადმოდიოდა. — უცხო შემოჭრილმა ტლანქმა ძალამ თითქოს დაანგრია, მარა ერის სავალი ისტორიული გზა ვერ შეაჩერა... მმართველ წრეებს სახელმწიფო საჭე ხელიდან გავარდათ, ქვეყანას უცხონი დაეპატრონენ, მარა აი, თვით ხალხი შეიძრა, მტრის მზაკერულ ზრახვებს მიხვდა, მისი არსებობის მისი „მე“-ს შესანარჩუნებლად ამოძრავდა, მისი მარადიული სულის დასაცავად დაირაზმა და დროს შესაფერი მართვა-გამგეობის მოპოვებას შეუდგა — ახალი ქვეყნის მეთაურები ქვეყნის სათავეში ჩააყენა...

ეს ძალა იყო „მესამე დასი“, რომელიც ქართველმა მშრომელმა ხალხმა ძმობა-ერთობის ემბაზში მონათლა. 1893 წელს ჩვენს ცხოვრებაში სოციალ-დემოკრატიის სახელით მოვევლინა და მეორე წელს, ერთი მისი დამაარსებელთაგანის, ახალგაზრდა მწერლის ეგნატე ნინოშვილის საფლავზე ვითარცა ამომავალი მზე ამოაბრწყინა...

1906 წელს ზაფხულს, მზიან დღეში თფილისის რკინის გზის სადგური დებო—სახელოსნოს და თფილისის სხვა და სხვა ქარხნების მუშებით გაქედდილიყო... აზღვავებულ ხალხის თვალეში სიხარულისაგან ბრწყინავდნენ... ახლათ არჩეულ საქართველოს მშრომელი ხალხის დეპუტატებს მისჩერებოდნენ... ხალხისადმი მიმართულ თავის შესანიშნავ ისტორიულ სიტყვას ნოე ყორღანია ასე ათავებდა: „ჩვენ მივდივართ; თქვენ იცით, რომ ჩვენს მოვალეობას ავასრულებთ, მარა თავი არავინ მოიტყუოს — მუდამ გახსოვდეთ: დიადი ისტორიული საკითხები და საქმენი წყდება არა მანინჯ წარმომადგენლობაში, როგორც დუმა, არც ნამდვილ პარლამენტში, არამედ ქუჩაში, ხალხში და თვითოეული თქვენგანიც მზათ უნდა იყოს, თავის პოსტზე დირსეულად უნდა იდგეს დიად ამბების მოლოდინში“—ო!..

აღტაცებული ხალხი ვაშათი და ტაშის ცემით აჯილდოვებდა — ხელით ზალაში ატარებდა... ნოე ყორდანიას და ისიდორე შვილის მეთაურობით დეპუტატები მატარებელში შედიოდნენ... სადგურის ფანჯრიდან გადმომდგარი მუშათა წარმომადგენელი აღგზნებული სიტყვით დეპუტატებს პეტერბურგისაკენ აცილებდა!..

მატარებელი დაიძრა. ხალხი აზღვავდა, ალელდა. ყიყინა პაერში გაისმა: გაუმარჯოს ჩვენს მებრძოლ დეპუტატებს, გაუმარჯოს ჩვენს რევოლუციონერ თფილისს, ისმოდა ერთმანეთში შერეული ზმა, თვალცრემლიანი დეპუტატები და მებრძოლი ხალხი ერთმანეთს სცილდებოდნენ...

ამ წელს და ამ ისტორიულ დღეს, სინათლეზე გამოეფინა, სამოქმედო ასპარეზზე გამოჩნდა ცხოვრებაში ჩაბმული, მის შუა გულში შეჭრილი, დაკოტავებული მებრძოლი „მესამე დასის“ მუშაობა. მისი ყოველ დარგში მოღვაწეობა, ჯოჯოხეთურ პირობებში ნამოქმედარი... არალეგარულად მომქმედმა პარტიამ, ისეთი უნარი გამოიჩინა, ისე მიზან-შეწონილათ იმოქმედა, რომ როცა ხალხს საშუალება მიეცა, ერთხმათ მის მესვეურ-მებრძოლ პარტიას გაჰყვა, სულითა და გულით მიენდო...

მიენდო და არც მოსტყუებდა...

„ვინ დასთვალოს ზღვაში ქვიშა და ან ცაზე ვარსკვლავებიო“ — ამბობს პოეტი. ვინ დასთვალოს და აღნიშნოს ის მსხვერპლა, ის სასახელო ბრძოლები, რომელიც ამ „მესამე დასის“ მიერ გაშლილ დროშის ქვეშ წარმოებულა ან ის ცრემლები, რაც მსხვერპლათ და სატირლათ დაღვრილან, ან ის წლები, რაც ციხე-ციმბირში მებრძოლთა მიერ გატარებულა, ან ის ნორჩი ახალგაზრდობა, რომელიც მის ღოჭუნგის ქვეშ შეწირულა?!.. ვის არ აღფრთოვანებს ამ დროშის ქვეშ ნახული სასახელო დიადი ბრძოლები?!..

ამ არჩევნებით დაიწყო მშრომელი ხალხის თავისუფლება და აქვე ჩაეყარა საფუძველი კავკასიის სხვა და სხვა ერთა ძმობა-ერთობასაც...

ილია ჭავჭავაძის მოკვლა 1907 წ.

როგორც მზიან დარში გრგვინვა, ისე მოულოდნელად გაისმა ილია ჭავჭავაძის მოკვლის ამბავი, რომელმაც მთელ საქართველოს თავზარი დასცა!..

მწუხარება უზომო იყო, აღშფოთება და დაბნევა დიდი..

ერმა თავი ობლად იგრძნო, შეკრთა.. ასეთნაირად გამოღვიძებული ხალხის მოძრაობიდან რა სიკეთე იქნება? რა სიკეთე იქნება, სადაც ერის მამის მოკვლა შესაძლებელია!..

ასეთი შეკრთომა ქართველთ. ერეკლე მეფის დაკარგვის შემდეგ არ უგრძნიათ... ამ უბედურებით აღშფოთებული პიროვნებები და ჯგუფები, საერთო მტრის ვერ დამნახავნი, მათი თავმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად თავიანთ ძმებზე შურის საძიებლად მიიწევდნენ და მით მათდა უნებურათ, საერთო მტერს ხელს უწყობდნენ...

მთავრობამ სცადა პარტიათა შორის ბრძოლის გაჩაღება, ძმათა შორის შურის ჩამოგდება, მით თავის გახრწნილ სიცოცხლის გადარჩენა, მაგრამ დამწუხრებული ქართველი სული ერში გაჩნდა! შურ-მტრობას სიყვარულმა სძლია.. პარტიები და პიროვნებები ზე ამალდნენ, საერთო, სამშობლოს საქმე მალდა დააყენეს.

გამწარების, დაბნევის და სულ-მოკლეობის, ლანძღვა-გინების ხმაში გაისმა საყვარელი პოეტის — აკაკის ჭეშმარიტების მღალაღებელი სიტყვები: „ნუ მიწამლავთ მოხუცს გულს“-ო!..

„შესაძლებელია თითო-ოროლა გარეწარი ყოველ ერში იყოს, მარა სასიკეთოთ გამოღვიძებული ქართველი ხალხი აქ არაფერ შუაშია“ ო!..

მთავრობის მზაკვრული განზრახვები, მის ბოროტ გულში
სამარდა, ქართველმა პარტიებმა, ჯგუფებმა, პიროვნებებმა უღი-
დესი მწუხარების ჟამს ერთმანეთს ძმურათ ხელი გაუწოდეს
დებულ მამულიშვილის ღირსეულათ დაკრძალვას შეუდგნენ...

საქართველოს ყოველ კუთხიდან ხალხი თფილისს მოაწყდა,
დიდებულ სიონის ტაძრის გარშემო მოზღვავედა, ერის მამის—ილიას
ცხედრის გარშემო შეიკრიბა...

ტრალიკულად დაღუპულ მამულიშვილის პანაშვიდის გადახდის
შემდეგ, ქართველ მოღვაწეებმა ილიას ცხედარი სიონიდან გამო-
ასვენეს... კუბოს მთავარმართებელი, ვარანცოვ-დამკოვიც ხელს
კიდებდა, ქუდ-მოხდილი სიონის კარიბჭემდე მოჰყვებოდა...

სიონიდან მთაწმინდის მონასტრამდე ქუჩები დამგლოვიარე-
ბული, შავადმოსილი ხალხით იყო გაჭედილი, ორ რიგათ ჩამწყრი-
ვებული... ცხედარს წინ მიუძლოდა შავი სამგლოვიარო დროშა,
მგალობელთა გუნდი, სამღვდელოება; ყვავილებითა და გვირგვი-
ნებით შემკული ცხედარი ხელით მოჰქონდათ, რომელსაც დამწუ-
ხრებული ქართველი ერი ცრემლის ფრქვევით მოაცილებდა, შა-
ვათ მოსილი ქართველი მანდილოსნები იმდუღრებოდა, ქუჩაში
მდგომი ხალხი ქვითინებდა, გულის სიღრმიდან ამოხეთქილი ოხერ-
ა და კვნესა დედა-ქალაქ თფილისის მდებარეობას ედებოდა...
მამა-დავითის სამრეკვლოდან სამგლოვიარო ზარის ხმა გულ-შემ-
ზარავ ამბავს დიმიტრი ყიფიანის აკლდამას ამცნობდა, მასავით
თავგატეხილ, უდიდეს მამულიშვილის მისაღებად ემზადებოდა!..

ვითარცა ნისლი, მამა-დავითის მთის კალთებს ისე მოედო
ქართველი ხალხი და მშვენიერ ტაძრის გარშემო შემოკრბა, ილიას
აკლდამის წინ მუხლ-მოყრილი, უღვთოთ გატეხილ მირონცხებულ
შუბლს ეამბოროებოდა, გვაპატიე, დიდ-სულოვანო მამაო ილია —
ეუბნებოდა... სამშობლოს განთავისუფლების ფიცი აქ უსიტყვოთ
იდებოდა...

რეაქციის ხანა

რუსეთის აღელვებულ ზღვაში ჩვენი ქვეყანა ვითარცა პატარა, მარა უშიშარი ხომალდი, დაქანაობდა... თავისუფლებისათვის თავდაცულ მებრძოლთა დასებით ციხე-ციმბირი ივსებოდა...

მებრძოლი საქართველო საშინელ რეაქციის ცეცხლში იწოდა... დამსჯელი რაზმების მიერ ქართველი ერი ნადგურდებოდა... ამ პირობებში ქართველმა ერმა მაინც შესძლო მეორე, მესამე და მეოთხე სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატების არჩევა...

ჩვენი მებრძოლი ერის სასახელო დეპუტატები სახელმწიფო სათათბიროს ტრიბუნიდან საქართველოს ამოხრებელ მთავრობის საზიზღარ მოქმედებას ააშკარავებდნენ, სამარცხვინო ბოძზე აკრავდნენ!.. რევოლიუციური თფილისი ხალხის მიერ მოპოვებულ თავისუფლებას ყოველგვარ საშვალეებით, „ფრჩხილითა და კბილით“ იცავდა... საზოგადოებას ჯოჯოხეთ პირობებში გამოცემულ გაზეთით ამხნევებდა, ქვეყანის ნაძირალა-გათახსირებულ ბრბოებს ებრძოდა... რეაქციის ხელმძღვანელ სამხედრო შტაბის უფროსს ვრიაზნოვს, არსენა ჯორჯიაშვილის ხელით ბომბით იშორებდა... მანათობელ ვარსკვლავივით, წყვილიადში მყოფ ქვეყანას ევლინებოდა... მთავრობა პროვოკაციის გზით მოქმედებდა, კავკასიის ერთა შორის შურს სთესავდა, რევოლიუციონურ მოძრაობის ჩასაქრობათ სომეხ-თათართა შეტაკებას აწყობდა. ერთა შორის ძმობა-სიყვარულს სისხლში აღრჩობდა..

მაგრამ მშრომელი ხალხი მოპოვებულ პოზიციას არ სთმობდა... დროს უცდიდა... მთავრობასთან უკანასკნელ ბრძოლისათვის ემზადებოდა...

რევოლიუციონურმა ხალხმა შესძლო ციხეში წამებულის და იქ ჩვენი შევარდენის, ირ. წერეთლის, მკლავზე გარდაცვლილ ქართველი ერის და რევოლიუციონურ თფილისის საყვარელი დე-

პუტატის არჩ. ჯაფარიძის მოსვენება, მებრძოლ ნაძალადევის
ფლაოზე დაკრძალვა.

მთელი რევოლუციონური თფილისი ამ ძვირფას
გულჩათხრობილი მიყვებოდა... ხალხის იმედიათი გამოხედვა ამ-
ტკიცებდა, არჩილის ანდერძს აასრულებდა... მისი საყვარელი დე-
პუტატის, ევგენი გეგეჭკორის, აქ ყოფნა, ჩვენ დეპუტატების
„დუმის“ ტრიბუნიდან ცეცხლმფრქვევი სიტყვების წარმოთქმა,
ამას ადასტურებდა...

ასეთივე სასახელო და ბრძოლის ნების გამომხატველი იყო
შემდეგში საკატორლო ციხეში დაღუპული მეორე დუმის დეპუტა-
ტის ბიკენტი (ჭოლა) ლომთათიძის და სევერიანე ჯუღელის ნემ-
თის მოსვენება თფილისში: ჭოლას ნაწერები უაღრესათ სამშობ-
ლოს და კაცობრიობის სიყვარულით აღბეჭდილი, მისი ნერ-
ვებით დაწერილი, გრძნობის და სულის გამოხატულება! აქ ხალ-
ხი და მწერალი—მეთაური გაერთიანებულია—ხალხის შეგნება მა-
ღალ დონეზე ასულია...

ბაბაძე წერეთლის იუბილე

ვითარცა ჯანლ-ბურუსით მოცულ ღღეში გამოკრთობილმა მწემა, ერმა ჰპოვა სახალმსო საგანი და წამით სადღესასწაულოდ მოემზადა...

მთავრობამ ვერ სცნო შესაძლებლად აეკრძალა ეს ღღე და ქართველმა ერმაც კარგად გამოიყენა აკაკის იუბილე ეროვნული სულის გასაღვიძებლათ...

ხალხმა ის ეროვნულ ზეიმით გადააქცია.. ამ ღღეს და მის მომყოლ თვეებსა და წელს—იუბილე ხომ საქართველოს ყოველ ქალაქში, დაბა-კუთხეებში იქნა გადახდილი — ნამდვილი შვეება და ლხინი იყო გულიდან აღმომხდარი სიყვარული; მთელი ხალხი, მთელი ერი ზეიმობდა, იუბილიართან ერთად სტკბებოდა...

აკაკი წერეთელმა ამ ხალხიდან ამოიღო თავისი პოეზია, ტიპები; საქართველოს მშვენიერმა ბუნებამ წარმოშვა პოეტი, შთაბერა სული! ვითარცა ფუტკარი მდელიოზე სურნელოვან ყვავილებს ფუნჩულა კოკორს უფურჩქნის, ნექტარს აგროვებს, ადამიანს თაფლს, მლოცველს სანთელს უმზადებს, ისე აკაკიმ ქართველ ერში იპოვა სულიერი საზრდო და მით საკურთხეველზე ანთებულ კელაპტარივით სამშობლოს წინაშე გამობრწყინდა!.. საქართველო აკაკიში განსახიერდა, აკაკი საქართველოს სიტუტრფით შეიმკო, გაფაქიზდა. ეროვნული სასიება-სათნოებით, მისი მადლით შეიმოსა და ვითარცა ნამდვილი სულიერი მამა, უმაღლესი პოეზიით, უბრალო, სტვირ-ქამანჩით, ხალხური სალამურით მშობელი ერი დაატკბო!

რა გასაკვირველია ერმა თავისი ზნეობრივი სიფაქიზე, მადლი სულის თვისებები, სილამაზე, წკრიალა-კრიმანჭულის ხმები, აწყობილი მარგალიტი—რითმები და მასში ჩაქსოვილ-ჩაქარგული ეროვნული ზრახვანი ადვილად შეითვისა და როგორც შეფერის

მალალ არნებათა მოდგმას, უმალლეს ადამიანთა განსაქმნილებას, აკაკის, არაჩვეულებრივი ზეიმი გაუმართა, სითბო სიყვარულობით შეეგება..

ეს დღე იყო მთელი ქართველი ერის მიერ, თავისითავის დორსებათა პატივისცემა, მისი სულის აღმადგრენა! აკაკი და ხალხი აქ ერთმანეთს, ძველ ნაცნობ პოეზიის მთაზე შეხვდნენ. ერთმანეთი გაიგეს...

— „შემცდარია ვინც გულს იტებს, წესი არის და ბუნებაო“... ამბობდა აკაკი იმათთვის, ვინც სასოწარკვეთილი და უიმედო იყო ქართული საქმისათვის.. გაღვიძებულ ხალხს თვითონ უკვირდა ამდენი ხნის ძილი.. აკაკი ერთი მისი საუკეთესო გამომღვიძებელთაგანი იყო და თვალმოფშვნეტილი მადლიერი ერი მთელი მისი არსებით, გატაცებულად, სიხარულით, როგორც ქართველის დიად და ლალ ბუნებას შეეძლო, ზეიმობდა, საყვარელ იუბილიართან ერთად ქაჩეთის ციხის ასაღებათ და ნესტან-დარეჯანის გასათავისუფლებლად ემზადებოდა!..

ამ დღესასწაულმა ხალხს თავისი პატივისცემა აგრძნობია, დორსება და მოვალეობა შეაგნებინა. იმედი გაუორკვეცა, აღფრთოვანა. ძმობა-ერთობის და უმალლეს პოეზიის ემბაზში მონათლა!

„არ მომკვდარა მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებს“ — პოეტის სიტყვები გამართლდა:..

ოო, რა მანძილი იყო რაფიელ ერისთავისა და აკაკი წერეთლის იუბილეთა შორის?!

ეს იყო მეორე იუბილე. აკაკი წერეთელს მოყვა საყვარელ ვაჟა-ფშაველას იუბილე, რასაც ერი მეტად თფილი გრძნობით შეხვდა და ჩვენს მთის არწივს ია-ვარდით გზა მოუფინა... მისი განსაკუთრებული პოეზიის სიღრმე-სილამაზეს ერი მისწვდა. ზღაპრად მოთხრობილ ამბებში თავისი თავი დაინახა, თავის გადაგვარება, დაბეჩავება გაიკვირვა; მომავალზე ზრუნვას შეუდგა...

ვაჟა ქართველ ერში ისე აღიმართა, როგორც მისი დიადი მამები, საიდანაც ანკარა წყარო მოსჩქედს, არემარეს ახალისებს და აცოცხლებს..

— „ვაი დედასა ყვავებო, რა დროს ჩამიგდეთ წელშია“! ბევრ ქართველს უთქვამს... იმედიანად არიან, რომ მოვა დრო და მტრის ბუმბულს ნახვენ გაბნეულს მთებში...

ანეთი ზრახვებით და გრძნობით აცილებდნენ ვაჟს იმერეთში და მისი ჯავარიანი თვალ-ტანადობით სტკბებოდნენ...

ეროვნული თვით-შეგნების იუბილე დაამთავრა ქართველმა მწერალმა ქალმა ეკატერინე გაბაშვილისამ და ანასტასია თუმანი-შვილის ასულმა წერეთლისამ.

ანასტასიამ ქართველ ბავშვებს მშობლიური სიტბო და ალერსი აშთაბერა თავის საბავშვო ჟურნალ „ჯეჯილი“-ს შემწეობით და მით „ცაფირუზ ხმელეთ ზურმუხტი“ სამშობლო მთელ თაობას შეაყვარა...

ეკატერინე გაბაშვილის იუბილემ, იუბილიარის მიერ საქართველოს ყოველ კუთხის მოვლამ ქართველი ქალები გამოაფხიზლა, ქართველი დედის დიად მოვალეობაზე ჩააფიქრა...

ეს ორი მანდილოსანი მეოთხმოცე წელთა იმ ქალთა წრეს ეკუთვნიან, რომელნიც მესამოცე წლის მოღვაწეებს მხარში ედგნენ, საზოგადო ასპარეზზე იღწოდნენ, თეატრში, მწერლობაში, სკოლებში თავდადებულად მუშაობდნენ. ძველ დედების ზნესა და თვისებებს მომავალ თაობას გადმოსცემდნენ... სამშობლოს სიყვარულს ავრცელებდნენ...

ვისაც ერის კულტურის გაცნობა სურს, მათ სკოლის მასწავლებლების ღირსებას და მათთან ხალხის დამოკიდებულება-განწყობილებას უნდა გაეცნონ, ერი. რომელიც ღირსეულად თავის მასწავლებელს აფასებს, მაღალი კულტურის მაჩვენებელია და ეს გამოჩნდა ჩვენი პადავოგი-პესტალოცი იაკობ გოგებაშვილის დასაფლავების დროს...

იაკობ გოგებაშვილი, რომელმაც „დედა-ენა“ გამოსცა, მთელ თაობას ნამდვილ დედა-ენას ასწავლიდა, სამშობლოს სიყვარულს „ამოსალების“ დაწყებასთან ერთად საუცხოოდ აწერილ ბუნების სილამაზით აყვარებდა, ჩვენი სასახელო, თავდადებულ მასწავლებლების თანდასწრებით შესაფერ სახელმძღვანელოებს ადგენდა, იაფად სცემდა, ხალხში ავრცელებდა, რუსის თავზედ სამოსწავლო უწყებას ებრძოდა, ქართულ სკოლას, მის ენას ვითარცა მხედის წინაშე გამწარებული დედა იცავდა...

რა საკვირველია, რომ ასეთი მამა-მოღვაწე, მომავალი თაობის

აღმზრდელი, მისი ნორჩი აგებულობის მომვლელი, სათუთი და სუფთა ნობის კეთილათ გამფურჩქენავი, ერის გადაგვარების, მშვენიერ პოლიტიკის მატარებელს—კავკასიის სამოსწავლო უწყების წინ, ხმალამოლებულ მებრძოლსავით მდგომი იაკობი, — ერმა ღირსეულათ დაკრძალა, ყვაველებითა და გვირგვინით ამ საარაკო ადამიანის ცხედარი შეამკო..

საყურადღებო ის არის, რომ ინტელიგენცია, მოწინავე საზოგადოება კი არა, ხალხი, ფართო მასა დაესწრო... შავ-ბნელ დროში, გადაგვარების ხანაში, წერა-კითხვის უცოდინარ, დაბეჩავებულ ხალხში, ამ უბრალო ოჯახიდან გამოსულმა ადამიანმა უდიდესი ლამპარი აანთო და ხალხს გონების გასანათებლად წინ გაუძღვა!..

ამ სამგლოვიარო დღით დაგვირგვინდა ქართველ მოღვაწეთა თავგანწირული მოქმედება და გამარუხებელ მზაკვრულ პოლიტიკასთან ბრძოლა...

ეს ბრძოლა, მუშაობა საზოგადოებაში, ოჯახში, სკოლაში, შინ და გარეთ, იყო მეტად ბრძნული, ერის სულის, მისი არსებობის გადასარჩენათ წარმოებულ...

ეროვნული ნიჭითა და მადლით მოსილ მოღვაწეებს მათ მიერ გათვითცნობიერებული ხალხის შვილები მხარში ამოუდგნენ და არსებობისათვის დიადი ბრძოლა გაჩაღდა...

ამ ბრძოლის შესავალში ვითარცა გასხვიოსნებულნი, დიადი ჩამავალი მზე, ისე ჩაესვენა სამშობლოს მოჭირნახულე აკაკი წერეთელი... აკაკის კუბოს მადლიერი ერი მისი ანდერძის ასრულებით ეთხოვებოდა...

ასევე ეთხოვებოდა ამაზე წინ ქართველი ხალხი ერის საამაყო შვილს—არჩილ ჭორჩაძის ცხედარს...

საერთაშორისო ომში რუსეთის ტახტი—მზაკვრობისა და ვერაკობისა დაემხო... ფრონტებიდან დაბრუნებული, ომში გამწარებული, შინ მიმავალი მოზღვავებული რუსის ჩარი რევოლუციურმა თფილისმა დიდი სიბრძნით, მოხერხებით თავიდან მოიშორა, თფილისის არსენალი აიღო. შიგ გამაგრებული რუსეთის მხედრობა იქიდან გამოაძევა, თფილისი განადგურებას გადაარჩინა... ყოველ მხრივ შემოსეულ მტერსა და შინ ანარქიას შეებრძოლა, სასიცოცხ-

ხლოთ და შემოქმედებისათვის გამოღვიძებული ერი თავის ოჯახში
მოწესრიგებას შეუდგა...

ქაოსად ქცეულ ქვეყანაში წესიერების დამყარებასთან ერთად
ერმა ძველი სახელმწიფოებრივი ნიჭი გამოიჩინა... პირველად
ერის გონების გამანათლებელ ლამპარს მიაშურა. სათავად-აზნაუ-
რო გიმნაზია უმაღლეს სასწავლებლად—უნივერსიტეტად გადააქცია,
შიგ ქართველი მეცნიერები შეკრიბა, ეროვნულ კერაზე უბრწყინ-
ვალესი ლამპარი აანთო...

ამ უდიდეს დღესასწაულს მთელი ქართველი ხალხი აღტაცე-
ბით შეეგება, მშრომელი საქართველო თავის წარმომადგენლის
პირით აღფრთოვანებული ულოცავდა...

დაარსდა ეროვნული საბჭო. სადაც საქართველოს სხვადას-
ხვა პარტიები წარმომადგენლებით გაერთიანდა...

ქართველმა თავად-აზნაურობამ თავის მრავალ მილიონად ღი-
რებული ქონება. სამკაული, საუნჯე და ფული უცხოეთში კი არ
გაზიდა და თან კი არ გაჰყვა, არამედ თავის წარმომადგენლის,
ღირსეულ და თავდადებულ კოტე აფხაზის ხელით ეროვნულ საბ-
ჭოს მიართვა, უაღრესათ დემოკრატიულ საქართველოს სახელმწი-
ფოს აღდგენას საფუძვლად დაუდო!..

ასე იყო აღზრდილი მთელი თაობა სამშობლოს სიყვარულ-
ზე... ეს ქართველის რაინდობასა და მის კეთილშობილებას, მი-
სულის სიმაღლეს ადასტურებდა...

ხალხი სადღესასწაულოდ ემზადება...

**ქართველი ერის სულის გამოგზავინება
და
მისი სამყაროვანი ღროვის გამოჩინება.**

1918 წლის სუსხიანი ზამთარი თავდებოდა, გაზაფხული დგებოდა, მიძინებული ბუნება იღვიძებდა. ველმინდორი ყვავილებით იხატებოდა, მთის კალთები სპარსულ ფარდაგსავეთ იქარგებოდა!..

კაკვასიონის მაღალ ქედებზე თოვლი დნებოდა, მდინარეები ახვირთებული მოქუხდნენ, კალაპოტიდან გადადიოდნენ, თოვლ-ზვავისაგან ჩაღეჭილ კიდე-ნაპირებს პირს ბანდნენ, ხეობას ალამაზებდნენ..

ღელეები, წყაროები ბალში შხუილით მოქროდნენ: გამოცოცხლებულ ბაღსა და ქალებს ახლისებდნენ...

მშრომელი ხალხი ზვრებში ჭიგოს ასობდა, საყანე მიწას ამზადებდა... ახლად გამსხლილი „ობოლი ვაზი“ მეტის ღხენით იცრემლებოდა!..

სერებზე კობტად გადმოდგმულ სახლების წინ თეთრად გადაპენტილი ალუჩის, ვაშლის ხეხილები თაიგულივით შვენოდენ! ვენახ-ბაღებში ახლად გაკვირტულ-გაშლილ ნორჩ ჰოწკებზე ჭერამი, ატამი, ნუშის საუცხოო ყვავილები მხის სნივებზე ელვარებდა. თვალს გტაცებდა, სულსა და გულს გიტკობდა!..

ცის კამარაში ტოლად აზიდული ალვის ხეების პაწია ფოთლები ნიავეზე შრიალობდა, ეზოებს ამკობდა!

მუშა ფუტკრები აყვავებულ მინდვრისკენ მიეშურებოდენ -- ადამიანისათვის თაფლსა და შემომქმედისათვის საქებ-სადიდებლათ სანთელს ამზადებდნენ!..

ძმურად ცის კამარაში. ბუნების დასამშვენებლად ნაძვ-
როსის ხეები აზიდულიყვნენ, უსიტყვოთ, უხმოთ ლოცულობდნენ.
ჭრელი პეპლები ახალ გაშლილ მინდვრის ყვავილებს გვირგ
ვინ თავებს უფურჩქენიდნენ... ბალახების ძირში ჭია-ღუა ფუსფუ-
სებდა... ჭიანჭველა საზრდოს დაეძებდა, გამაღებელი მუშაობდა...
ინდოეთიდან მოფრენილი მალხაზი-მერცხლები ლაევარდ ცის კა-
მარაში დასრიალობდნენ, სახლების დერეფნებში ბუდეებს აგებ-
დნენ. ჭიკ-ჭიკით არე-მარეს ახალისებდნენ... სახლების წინ პარმა-
ლში ახლად გამოღვიძებული ბავშვი მერცხლის ჭიკ-ჭიკს შეხარო-
და, მის საამო ხმას აყურადებდა, კროჭინობდა, წოდინობდა, არტა-
ხიდან ამოშობილ ფუნჩულა თითებით აცვნის სახელურზე ჩამოკი-
დებულ ტატილას ათამაშებდა!..

მალა ნიგვზის ხის პოწკვებზე კობტად წამოძვარი ჩხართვი
ზარსავით წკრიალა ხმით უსტვენდა!.. ცაცხვის ტოტზე სევდიანი
ხმით შაშვი ლოცულობდა... წიფლის ფოთლებში შემალული მო-
ლალური „შვილო-გოგია“-ს ნაღვლიანი ხმით გაიძახოდა!.. ყვაკი
და ქორი მალა მუხის ტოტებში გამხმარი ფიჩხისაგან ბუდეს აგე-
ბდენ. გუგული ხალხს სამუშაოთ მოუწოდებდა: „კაფე-თესე“-ო
გაიძახოდა!..

ზურმუხტად ქცეულ მთის კალთებზე ცხვრის ფარა გაშლილი-
ყო, დილის ცვართ დანამულ ნოყიერ ბალახს პუწქიდა, დედის
წინ ხუჭუჭი კრავი ცმუტავდა. თიკანი პეტელობდა, აქეთ-იქით
ეშმაკურ თვალებს აცეცებდა—დედას ეძებდა!.. ყურებდაჭრილი
დიდრონი ბონძვერა მურიები ცხვრის ფარას ვარს უვლიდნენ,
ტყის ნაბირებს ყნოსავდენ. მტაცებელთაგან უწყინარ ცხოველს
იცავდენ.. მალლობ სერზე მწყემსი ლალად წამომდგარიყო, სული-
სა და გულის დამატკობელ სალაშურის ხმით არე-მარეს აღვიძებ-
და, ტურფათ შემკულ ბუნებას. ადამიანისათვის გამოუცნობელ,
საკვირველ განგებას სხვა და სხვა ჰანგებით აქებ-ადიდებდა!..
თოვლით გადალესილ მაღალი მთის წვერვალის ზევით, ლაევარდ
ცის კამარაში არწივები ღიადად წრეს ავლებდნენ...

ჭალაში ხოხბები დაძვრებოდენ, გვინძლში კურდღლის ბაჭია
ყურებს აცქვიტინებდა, ნოღნარში მტრედ-გვრიტები ღუღუნობდ-
ნენ... გამთბარ მდინარეებში თევზები „სატობოთ“ შემოდიოდა,
კიბო, ცხრა-ფეხა ღელეებში დაცოცავდა...

მანდილოსნები ეზო-სახლ-კარს ასუფთავებდნენ, ქმრებს მუ-

შობაში შველოდნენ, პაწია ფუნჩულა ბავშვებს აკვანში
ეუბნებოდნენ, დასაძინებლათ „იავნანა“-ს უგალობდნენ.
შობლოს მომავალ თაობას უზრდიდნენ...

სიცოცხლის მომნიჭებელი, ცხოველ-მყოფელი-მზე კავკასიონის თოვლით მოსილ მაღალ ქედს იქით გადაეფარა, უკანასკნელი სხივები ყინვარ-იალბუზის მწვერვალს მიაფრქვია, თეთრათ მოსილი სპეტაკი თავი გადაუკოცნა, ცის ტატნობზე ვაკრული მსუბუქი ღრუბლები წითლად შეღება და უსაზღვრო სივრცეში ჩაესვენა...

აღმოსავლეთით სიბნელე ჩამოწვა, დასავლეთით მზის ჩამავალ ცის სიწითლეში შუქურ-ვარსკვლავი აციმციმდა, ჯვარივით სამშობლოს თავზე, იმედის მომნიჭებელად გამოკრთა! შებინდებისას კავკასიონის მაღალი მთები ცის გუმბათს მიებჯინენ, სამშობლო, მავნე სულთაგან დასაცავათ შემოქალტეს...

ღამით, მაშვრალ სამშობლოს ტკბილად ეძინა.. ფირუზი ცა თალათ გადადგომოდა, ვარსკვლავები გამალეებით ციმციმობდნენ.. ვარდის ბუჩქში ბულბული ემზით უსტვენდა, გალობდა, გულით ხარობდა—სატრფოსთან შეყრას ჩქარობდა!...

დაღამდა... ყოველი არსი განისვენებდა.

დასავლეთით გადაშლილ ზღვის ზედაპირზე ნიავმა კუმემა აათამაშა, სამშობლოს ზღვის კიდენაპირებს მიესალბუნა!

ჭოროხის ხეობით, აჭარა-გურიის მთებში დაქროლა, ტბეთის დიდებულ ტაძრის ნანგრევების ხავსმოკიდებულ ქვებს მიეალერსა, კედლებზე გაყუყუნებულ სუროს ქოჩორი შეუფურჩქნა, რალაც საიდუმლო დიადი ამბავი ახარა! აჭარა-ქობულეთის, შავშეთ-იმერხევის ციხე-კოშკებს, ისტორიულ ძეგლებს, სასტიკ ცხოვრებაში მიღებული ჭრილობები დაუკოცნა, სასიხარულო ამბავი ყურში ჩაუფუჩუნა და მაღალ მთებს თავზე გადაეგლო. გურიის შემომოქმედის, ჯუმათის, ლეხაურის ციხე-მონასტერს ეამბორა, საკვირველი ამბავი აუწყა! ნინოშვილის საფლავს უმახარობდა... ბათუმის მდებარეობა წამით მიმოიჭროლა, თამარის ციხეს თავი გადაუკოცნა, კოლხიდის ნაპირებით აფხაზეთში მიჭროლდა, ბიჭვინტის ნანგრევებს, წარსული დროის განახლება უმახარობდა, რუსების მიერ დანგრეულ ლიხნის სასახლის მიდამოები გაჰკოცნა, ილორის წმინდა გიორგის ძლევა-მოსილება უსურვა... მდინარე

ენგურით შველი კოლხეთი და განახლებული სამეგრელო მდინარეების
ლო, ჭყონდიდის დიდებულ მარტვილს და სახელოვან ძველ მღვდელს
ლებს კვლავ აღდგენის დღე ახარა...

იმერეთი წამით მიმოვლო; ბაგრატის ტაძრის კედლებზე ფო-
თალო სურო სასიამოვნო ამბით აშრიალდა, თავისებური ენით ამე-
ტყველდა... იქვე წმინდა გიორგის ეკლესიის გალავანში შეიჭრა,
ობოლ მამია გურიელის საფლავს ეამბორა, მისი „ფიცი“-ს აღსრუ-
ლება უმახარობლა!.. მოწამეთაში არგვეთის გმირები სიხარული-
საგან აკლდამებში შეიძრნენ! დიდებულ გელათის საკუროთხველი
აღსავლის კარებზე დავით აღმაშენებლის და თამარის სახე ნათ-
ლით გაბრწყინდა!.. გაბრიელ ეპისკოპოსს, მისი შესანიშნავი ქადა-
გების „ძმობა, სიყვარულის და კაცთაშორის სათნოების“ მოახლო-
ება უმახარობლა... მიუხედავად საუკუნეთა განმავლობაში ბრძო-
ლისა შორაპნის „მოდინახე“-ს ციხეები კვლავ ამაყად თავიანთ
ისტორიულ სადარაჯოზე იდგენ... საჩხერის ჯრუჭის, რაჭა-ლეჩ-
ხუმის, ნიკორწმინდის მონასტრები თავიანთ ლალ და დარბაისელ
მცხოვრებლებსავით საკვირველ ამბავს სიღინჯით ისმენდნენ! ნიავე
ლაფთარის მთით თავისუფალ სვანეთში შეიჭრა, უშბას, თეთ-
ნულდს მკერდზე მოეხვია, სპეტაკი თავი დაუკოცნა, ტყვეობაში
მყოფ საქართველოს განთავისუფლების მოახლოების ამბავი ამც-
ნო... წმინდა კვირიკეს ეკლესიაში გადამალულ თვალმარგალიტით
მოქვედილ ქართულ ხატებს, მათი საქვეყნოთ გამოჩინების დღის
მოახლოება ახარა, მთელი სვანეთის ტაძრები რაღაც საიდუმლო
ამბავმა შეარყია...

ზემო საქართველოში ნიავე მოწიწებით სვეტიცხოველის დიად
მცხეთის ტაძარს ეამბორა, მისი გარშემოვლებული ბურჯები სასი-
ხარულო ამბით გამოაღვიძა, საარსებო ბრძოლაში მიღებული
ჭრილობები სანატრელ ამბის გავონებით დაუჟამა... წმინდა ნი-
ნოს სამლოცველო მის ობოლ ჯვარს თავყვანი სცა; აქ ტკბილ ქარ-
თული ლოცვა-გალობის დაბრუნება უწინასწარმეტყველა... მეფე
მირიანის კუბოს ძველი საქართველოს განახლება ამცნო... მცხე-
თის ტაძარში ერეკლე მეფის ეკვდერზე გაეკრა, საქართველოს
მკვდრეთით აღდგომის მოახლოება უმახარობლა: მცხეთის მირი-
ნი იცხო, მისი მადლით შეიმოსა და დიდებულ ტაძრების ციხე-
კოშკების სამახარობლოდ დაჰქროლა... შიო-მღვიმის ჯვარის მო-
ნასტერს, დიდ გორის ციხეს და იქ ახალ თაობის ახლად გათხრილ

სამარეს მიეაღერსა, სანდრო კეცხოველის და გიორგი მაჭავაცხელის
 სავანე გაჰკოცნა... მყინვარის ხეობა მიმოიქროლა, ლარსის და სსრკ-ის
 მების ტაძრებს, მათ ციხე-კოშკებს კვლავ დარიალის ხეობის თავის
 სადარაჯოზე დადგომა უსურვა, ალექსანდრე ყაზბეგის ძეგლს სახე
 გადაუკოცნა...

ზარზმის მონასტერს, მის გადამტვრეულ ჭვარს მიესალმუნა,
 უფლის ციხე, ვარძიის მონასტერი, ზედახენი, მარტყოფი სიხარ-
 ულის ამბით გააოცა! მარტყოფიდან ცივ გომბორის მთით წმინდა
 ნინოს მონასტერს თავს გადაეველო, დიდებული წამის მოახლოება
 ამცნო... ალავერდის, შუა-მთის მონასტერს ბრწყინვალე ღღის
 გათენების ამბავი უმახარობლა: ფშავ-ხევსურეთის „ლაშა გიორ-
 ვი“-ს დღეობებს მათი ძღვევა-მოსილობის, მათი კვლავ თავისუფ-
 ლათ გაშლის ამბავი მიუტანა, თუშეთის „ბახტრიონი“-ს ციხეს, მის
 მაღალ მთებში თამარ მეფის „ცხრა კარი“-ს სასახლე ტაძრის და-
 ხავსებულ კედლებს განახლების დღე მიულოცა, ახმეტის ციხე-
 ტაძრით, ალაზნის ველით საინგილო და ყვარელის მთები მთინა-
 ვარდა, მისი სასიქადულო შვილის სამახარობლოთ თფილისში გა-
 მოქროლდა...

სიონის, მეტეხის, დიდუბის ტაძრებს წარსული დიდების და-
 ბრუნება უმახარობლა, მამა-დავითის მთის კალთებს გაეკრა, მის
 გულ-მკერდში გამოდგმულ—ახატულ მონასტერს ჭვარის ძალი გა-
 დაუკოცნა... დიმიტრი ყიფიანის ძეგლს ამბორ უყო, დიადი ამბის
 მოახლოება ახარა... ილია ჭავჭავაძის მწუხარე დედის ძეგლს,
 ცრემლი შეაშრო, მისი გოდების სიხარულათ შეცვლის ამბავი
 აუწყა... აკაკის საფლავზე ყვავილები შეარხია, ღამის ცვარმარგა-
 ლიტები პოეტს გულ-მკერდზე აკურა, მისი „მზე და მისი მთვა-
 რის“ კვლავ გამობრწყინება უმახარობლა!.. სოლოლაკით, თფილი-
 სის დამცველ ციხის ნანგრევებს, მათი დამტვრეულ-დამსხვრეულა
 მაგრამ მაინც ამაყი თავი გადაუკოცნა... კრწანისის ბალ-ჭალები
 ააშრიალა, იქ დამარხული გმირების გულ-მკერდი ღამის ცვარით
 დანამა, მათი დროშის გაშლის მოახლოება აუწყა... კრწანისის
 ველიდან „სამშვიდუ-რატევიანი“ გამოაღვიძა, თელეთ-შავ-ნაბადას,
 კოჯორ-მანგლისის ძველ ტაძრებს უმახარობლა და მახათის ქელით
 ნაძალადევის გორებს თავს გადაეველო, თავისუფლების დაცვისათ-
 ვის მშრომელი ხალხის სისხლით შეღებილი მინდორ-ველი გაჰკო-
 ცნა, სული მოითქვა, იქ ერთ სერზე დამარხული, რუსეთის მთავ-

რობის მიერ დაკლულ-წამებულ ნაძალადევის ცხრა გმირის საფლავს ვაუწყებთ
ლავს ვაეკრა, დიდებული თავისუფლების მოახლოვება აუწყებთ
კავკასიონის მალალ ქედებიდან, მის ამწვანებულ მთის კალ-
თებიდან მდინარეები მოქუხდნენ, შხუილითა და ხმაურობით მო-
ქროდნენ, სასიამოვნო ამბები დაბლა ბარში მოქონდენ...

ამ ამბავს ბაზალეთის ტბა აედღვებია, მისი დაწყნარებული.
სარკესებრი ზედაპირი აექოჩრებია, ნელი კუმები აეთამაშებია და
მის სპეტაკ ფსკერში, ოქროს აკვანში, მწოლიარე ყმა გამოეღვიძე-
ბინა!...

ყოველი არსი არაჩვეულებრივ მოძრაობაში მოსულიყო...

იმ დროს როდესაც დედა სამშობლო ქალაქს ტკბილად ეძინა,
თფილისის გარშემო რაღაც აჩრდილები თავს იყრიდენ, საქართვე-
ლოს ყოველ-მხრიდან იკრიბებოდნენ...

დიღუბის ტაძრის სავანედან მთელი ქართველი მოღვაწენა:
ნიკოლოზ ბარათაშვილის, დიმიტრი ბაქრაძის, დანიელ ჭონქაძის,
გიორგი წერეთელის, ვაჟა-ფშაველას და არჩილ ჭორჭაძის მეთაუ-
რობით მამა-დავითისაკენ მიილტვოდნენ.

კალოუბნის ეკლესიის გალავანში გიორგი ერისთავის ძეგლი
ვაოცებული თფილისის სასახლეს მისჩერებოდა, ხელში შეხვეუ-
ლი დროშა ეჭირა, რომელზედაც აკაკის მარგალიტი სიტყვები ეწე-
რა: „ერის ძემ, თვით ერისთავმა, სამშობლოსათვის დასდგა „სამ-
შობლო“, რომლის დროს საქართველოს დროშა პირველათ ვიხი-
ლეთ! თითქოს ამ დროშის გაშლას სახელოვანი მამულიშვილი ეხ-
ლა ლამობდა!..

მტკვრის უჩვეულო ამბით გამოღვიძებული კრწანისის არაგვე-
ლები, საომრად შექუჩრივლები, ერეკლე მეფის მეთაურობით სოლო-
ლაკის ციხე-ბურჯ-კოშკებით ამოდიოდნენ! ალექსანდრე ბატონი-
შვილი თავის შეთქმულებით მოიჩქაროდა, ოსმალეთიდან ვაკვირ-
ვებული და ვაოცებული მოდიოდა იშვიათი ვაჟაკი გიორგი სააკა-
ძე—დიდი მოურავი... ცხრა ძმა ხერხეულიძენი, წამებულნი: შალ-
ვა, ელიზბარ ჩოლოყაშვილები, კვლავ საბრძოლველად ირაზმე-
ბოდნენ, რომელთაც თედორე მღვდელი ჯვრით ხელში მოუქდოდა...
ნაჭერალის მთით ვითარცა ჯვარის ძალით მონათებდა არგვეთას
წამებული მთავრები—ძმები დავითი და კონსტანტინე! ირანის ცუ-
ხეებში ნაწამები ქეთევან დედოფალი და ლუარსაბ მეფე აჩრდი-
ლები მოდიოდნენ შარავანდეთით მოსილი... ტრაპიზონით მომა-

ვალი სოლომონ მეფე შეენოდა. კვლავ რუსების გასარეკათი ღონისძიებების მოიჩქაროდა.

სულ უნცროსი თაობა, მეტეხის ციხეში 1903 წელს რუსეთის მთავრობის მიერ უღვთოდ მოკლული ლადო კეცხოველი, თავისუფლებისა და თფილისის დასაცავად 1905-ში ნაწამები ცხრა ძმანი, ნაძალადევის გორებიდან მოჩანდენ, რომელთაც მხარს უმშვენივლად რუსეთის მთავრობის მიერ მოკლული სამშობლო შვილების აღმზრდელი შიო ჩიტაძე, ბიკენტი ლომთათიძე, სევერიანე ჯუღელი, ლადო დარჩიაშვილი, ვარლამ შავდია. ამათ წინ მოუძღოდენ არჩილ ჯაფარიძე და არსენა ჯორჯიაშვილი...

ყველა ამათ ეგებებოდა ჯვარით ხელში, სახე გაბრწყინებული ესტატე მცხეთელი და აბო თბილელი!..

საბერძნეთის მთა-წმინდის ადგილებიდან სასოებითა და სათნოებით ქრისტეს მაღალი მცნებით „გაყვარდეთ ერთმანეთი“-ს მოწოდებით მოდიოდნენ იოანე და ექვთიმე მცირის მეთაურობით ღირსეული ათ-თორმეტი მამების არჩილები—მათი სულეები!..

მამა-დავითის მთას ცა თალათ გადადგომოდა, საიდანაც შუქურ-ვარსკვლავი ბრწყინავდა. მისი სინათლე ტაძრის ჯვარზე კრთოდა, დიად სანახაობას ანათებდა... სამშობლოსათვის წამებული სულეები მამა-დავითის მთას ვითარცა სული წმინდა დანტრივალეობდნენ!

მოწყვეტილი ვარსკვლავნი შვენივლით ცის უსაზღვრო სივრცეში მიილტოდნენ—მათი სინათლით სიბნელეს აცისკროვნებდნენ! ესენი იყვნენ სამშობლოს თავისუფლებისათვის წამებულთა სულეები...

თფილისის ცის ტატნობზე მრავლათ მოელვარე ვარსკვლავები —„იერუსალიმის ვხა“ ზოლივით გაკრული ციმციმობდნენ, მის მნათობ ელფერში მოჩანდნენ: წმინდა ნინო, ქეთევან წამებული, ვახტანგ გორგასალი, დავით აღმაშენებელი და მშვენიერი თამარი, რომელნიც სასოებით სამშობლო დედა-ქალაქს გადმოსცქეროდნენ. „სულმნათის რუსთველის“ ტკბილ ხმას აყურებდნენ...

ქუდ-მოხდილი, სულგანაბული ვიდეჭი, კანდელსავით ვარსკვლავებით გაბრწყინებულ მამა-დავითის ტაძარს მივჩერებოლი, ცით ჩამოსულ ზარის რეკის ხმას გატაცებული ვისმენდი!..

ტრაპიზონიდან გამარჯვებული ლაშქარი: ორბელიძე—გამრეკელის ხელმძღვანელობით მოდიოდნენ, რომელთაც წინ თორნიკე

ერისთავი, ვითარცა მოძღვარი, მოუძღოდა, მათი სიმღერა საქართველოს ადვილებდა:

„კავკასიის მაღალ ქედზე ამირანი მიჯაჭვული, ყვავ-ყორანი ესეო-
და, დაფლეთილი ჰქონდა გული... მოვა დრო და თავს აიშვებს, იმ
ჯაჭვს გასწყვეტს გმირთა-გმირი, სიხარულით შეეცვლება ამდენი-
ხნის გასაჭირი“-ო!

ღიად, გასწყვეტს—წამოვიძახე და შევნიშნე, რომ დიდი ხნის
გატაცებით, გარინდებული დგომით თავზე დამთენებოდა, ცის
კამარაში ვარსკვლავები გამეჩხერებულყო, ტრედის ფრად ქცე-
ული ცა აღმოსავლეთით წითლად იღებებოდა, დილის ცისკრის
ვარსკვლავი მის სიწითლეში ქრებოდა, დიადი მზის ამოსვლა ახ-
ლოვდებოდა!..

კავკასიონის თოვლით მოსილი ქედი სამშობლოს დასამშვენე-
ბლად ცის ტატნობზე აიხატა „მის მწვერვალთან ცხოველ-მყო-
ფელი მზის სხივი გამოკრთა, ყვარელის მთების სამოთხის მზგავს
კახეთს ნათლის სხივებათ მიეფრქვია! გომბორის მთის კალთებში
წმინდა ნინოს მონასტრის ჯვარს ეამბორა, მახათის გორით მისი
მადლიანი პირველი სხივი მთაწმინდის ტაძარს მიანათა, დიმიტრი
ყოფიანის ძეგლს გაოცებული სახე გადაუკოცნა, ილიას მწუხარე
დედა ნათლით შემოსა, აკაკის სავანეში ლარებათ ჩაეშვა, თფილი-
სის სასახლე გაანათა და... ოი საკვირველებავ! იქ აფრიალებული
ეროვნული დროშა გამოაჩინა, რომელიც დილის ნიაჯზე ფრიალ-
ებდა, მისი შეინდის ფერი ცისარტყელასავით შევნოდა!..

საქართველოს სამფეროვანი დროშა ვითარცა სული წმინდა,
თფილისში გამობრწყინდა!

ღიადი ოცდა ექვსი მაისი გაგვიოთენდა!
შევნიერება დიდებით შეიმოსა!.. კრწანისის ველზე დაკარ-
გული დროშა გამოჩნდა!..

„ჩემი ხატია სამშობლო, სახატე მთელი ქვეყანა და რომ ვიწო-
დე, ვღნებოდე არ შემიძლია მეც განა“?!—ვიმეორებდი აკაკის სიტ-
ყვებს და ღიად სანახაობას მივჩერებოდით...

მთაწმინდის სამრეკლოდან ღირსეული მამების სამახარო-
ბლოდ დიდების ზარები ირეკებოდა!..

სილი, ბზისა და ურთხმელის ხეები, საიდანაც მთელი გურია ^{ხელები} გულივით მოჩანდა. შუაზედ, მდინარე სუფსა გუბაზეულით, ^{განდევნილი} მო ფერდობ-გორაკები, აწწვანებულ-აყვავებული, რომლის დასა-
ცავათ, სამხრეთით აჭარა-გურიის მთა ზვიდად ამართულია... აი, აქ დავიბადე, აღვიზარდე საყვარელ დედის გულმკერდზე“ (იხ. ვლასა მგელაძე, მოგონებები. წიგნი მეორე, პარიზი, 1972, გვ. 13).

როგორც ვიცით, 1870-იანი წლების მიწურულში რუსეთ-თურქეთის ომის დროს რუსი ჯარისკაცები გურიაშიც შემოიხიზნენ და ბევრ უმსგავსობასაც სწალიოდნენ თურმე, რისი მაგალითების ჩამოთვლის შემდეგ ვლასა მგელაძის დედა გაცხადებით და აღშფოთებით კითხულობს: „ეს რა ხალხია? გულზე ჯვარი ჰკიდია, ურჯულო თათარს ეჩხუბება და ღვინო-ზიარებას ჩექმით სვამს. სახლში ავენს არც დაი ჰყავს, არც რძალი, არც დედა რომ ასე უზრდელე-ბია? სხვისი ოჯახის და მანდილოსნების მორიდება არ აქვს?!“ (იქვე, გვ. 14).

რუსეთ-თურქეთის ომში ვლასას მამა და ბიძა ქართველთა თავისუფალ მოხალისე ლაშქარში იბრძოდნენ, გურიელების რაზმში და ბათუმის გათავისუფლებაშიც მიუღიათ მონაწილეობა. ომიდან დაბრუნებული ვლასას მამა ლოგინად ჩავარდნილა და ადრე გარდაცვლილა.

დაობლებული ვლასა წერა-კითხვის სასწავლად მთავარ-ღია-კვან ექვთიმე მეგრელიძეს წაუყვანია თავის სახლში, ხოლო მღვდლის ოჯახიდან დაბრუნებული, შეუყვანიათ აკეთის სკოლაში, რომელიც ნივთიერი გაჭირვების გამო არ დაუმთავრებია. ბიძას, ლუკა წულაძეს, პატარა ვლასა ქუთაისში წაუყვანია და პეტრე წულუკიძის სტამბაში შეგირდად მიუბარებია: „მახსოვს, როგორ დამაყენეს სასწავლად, სად როგორი ანბანია უჯრედებში იმის დახეპირება. მე ვახსენე წმიდა გიორგი, მთავარანგელოზი, შევთხოვე მამის ძირითად ხატს — აკეთის მაცხოვარს თეთროსანს, რომ ჩქარა დამესწავლა და დედის იმედი გამემართლებია“, — იგონებს ვლასა მგელაძე (გვ. 18).

ქუთაისში ცნობისმოყვარე და სწავლასმოწყურებული ჭაბუკი ვლასა მგელაძე უსმენდა გაბრიელ ეპისკოპოსის — ქიქოძის ქადაგებებს, გაიცნო ცნობილი მწერალი გიორგი წერეთელი, პოეტი მამია გურიელი, ხარბად კითხულობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს, სტამბაში აწყობდა ქართულ წიგნებს...

ვლასა მგელაძემ რამდენიმე ხნის შემდეგ თბილისში, ექვთიმე ხელაძის სტამბაში იშოვა ასოთამწყობის ადგილი, მაგრამ იმდროს თავი დაანება და ილია ჭავჭავაძესთან, ვაზეთ „ივერიის“ სტამბაში, რომელიც მაქსიმე შარაძეს ეკუთვნოდა, ასოთამწყობად დაიწყო მუშაობა „ჩუღურეთში, ნიკოლოზის ქუჩაზე, ილიას დის სახლში, სადაც ილია თავის მეუღლე ოლღა გურამიშვილის ასულით ცხოვრობდა“ (გვ. 24).

„ივერიის“ რედაქციაც აქ იყო მოთავსებული. აქვე იმართებოდა ილიას განთქმული „ხუთშაბათობები“. აი, როგორ აღწერს მას ვლასა მგელაძე: „ეზოში, მაღლა სართულში, ერთ ზალაში დადგეს დიდი მაგიდა, რომლის გარშემო ისხდენ „ივერია“-ს თანამშრომლები: ვიგო ყიფშიძე, სიკო გრძელაძე, ახნაზაროვი „ჩიორა“, ლავრენტი წულაძე, ანდრია ლულაძე. მოდიოდნენ სტეფანე ჭრელაშვილი-ნაროდნიკი, ხიზანიშვილი ნიკო „ურბნელი“, გიგო ყიფშიძის ძმა ალექსანდრე „ფრონელი“ ისტორიკოსი, პ. კარბელაშვილი მღვდელი, რომელმაც მგალობელთა გუნდი შეადგინა, მოსე ჯანაშვილი ისტორიკოსი. ახალ ამბებს აგროვებდა ქალაქის თვითმართველობაში, სასამართლოში, პოლიციაში მიხა ცხაკაია (ცოტა ხანს დარჩა). კორექტურას ასწორებდა პოეტი ვანდეგილი. თუ რომ საჭირო იყო მოლაპარაკება დასაბეჭდ წერილის გამო, ამის შესახებ ილიასთან შედიოდნენ. თვით ილია იშვიათად რომ აქ შემოსულიყო. ქვევით სართულში ეზოსკენ, ნახევრად მიწაში იდგა საბეჭდავი მანქანა, რომელსაც ხელით ატრიალებდენ“ (გვ. 24-25); „ილია ჭავჭავაძესთან იმართებოდა ყოველ ხუთშაბათს ქართველი მწერლების, უმთავრესად, „ივერია“-ს თანამშრომლების სადილი. ილიას სიამოვნება, როგორც ამბობდენ, ლავრენტი წულაძის მოსწრებული სიტყვა-პასუხი და ვაჟა-ფშაველას მოსვლა იყო“ (გვ. 26).

„ივერიაში“ მუშაობის დროს გაეცნო ვლასა მგელაძე ალექსანდრე ყაზბეგს, ევნატე ნინოშვილს, ნიკო ნიკოლაძეს, აკაკი წერეთელს, ივანე მაჩაბელს, ვაჟა-ფშაველას, იაკობ გოგებაშვილს, ფილიმონ ქორიძეს, ზაქარია ჭიჭინაძეს... ამავე დროს დაუწყია ლექსების წერაც...

1894 წლის იანვრის მიწურულიდან ვლასა მგელაძე უფრონალ „კვალს“ და „ჯეჯილს“ აწყობს მატინიანცის სტამბაში. „კვალსა“ და „ჯეჯილზე“ მუშაობის დროს იგი კიდევ უფრო დაუახლოვდა გიორგი წერეთელს და ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთლისას, რომ-

ლებიც ამ ყურნალებს რედაქტორობდნენ. აქვე გაიცნო გიორგი წერეთლის შვილები — ლევანი, კაკი და ელენე ლები. მათ შორის კაკი წერეთელი, როგორც ვიცით, შემდეგში სახელგანთქმული პოლიტიკური მოღვაწე და ორატორი დადგა.

ვლასა მგელაძე მოწმე და მონაწილე გახდა 90-იან წლებში პრავალი ღირსშესანიშნავი მოვლენისა (ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება განჯიდან თბილისში, კრწანისის ომის 100 წლის პანაშვიდი, რაფიელ ერისთავის იუბილე, ვაბრიელ ეპისკოპოსის დაკრძალვა ველათში...), რომლებმაც ქართველ საზოგადოებაში ეროვნული სულის გამოღვიძება გამოიწვია.

ამავე პერიოდში საქართველოში ჩამოყალიბდა ახალი იდეური მიმართულება — „მესამე დასის“ სახელწოდებით და ვლასა მგელაძე თანდათან მისი მიმდევარი ხდება: ვლასა მგელაძე საბოლოოდ პროფესიონალ რევოლუციონერად ჩამოყალიბდა!

ყურნალ „კვალში“ დაიწყო ვლასა მგელაძემ პირველი წერილების ბეჭდვა, რომელსაც წარმატება მოჰყვა მკითხველებში:

„გაივლის ცოტა დრო და მისი გონების სიმახვილე და მჭერმეტყველება იპყრობს ყველას ყურადღებას. მოითხოვენ რევოლუციონერ ორგანიზაციებში მის მუშაობას, რასაც ვლასა დიდი ხალისით ღებულობს და დაუშრეტელი ენერჯით, ცეცხლისებურ ტემპერამენტით ეშვება გამანთავისუფლებელ მოძრაობაში. ვლასა მიემგზავრება ბათუმში, კარლო ჩხეიძესთან ერთად აწყობს ორგანიზაციებს. დადის მუშათა უბნებში, ეწევა პროპაგანდას. მისი ბრძოლის ლოზუნგია თვითმპყრობელობის დამხობა, ეროვნული და პოლიტიკური თავისუფლება.“

მე-19 საუკუნის მიწურულიდან დაწყებული, სახალხო მოძრაობაში ის გვერდს უმშვენებს სილიბისტრო ჯიბლაძეს, ნოე ყორანისას, კარლო ჩხეიძეს და სხვებს გრანდიოზულ ორგანიზაციულ-პოლიტიკურ მუშაობაში. მისი ზედრია მეტეხის ციხე, გადასახლება: „გამოპარვა, კვლავ ციხე-გადასახლება...“ (პ. სარჯველაძე, ვლასა მგელაძე — პოეტი და რევოლუციონერი, პარიზი, ოქტომბერი, 1972; წინასიტყვაობა წიგნში: ვლასა მგელაძე, მოვონებები, წიგნი მეორე, პარიზი, 1972, გვ. I—II).

1902 წელს მეტეხის ციხეში ვლასა მგელაძე მოუწახულება დედას. ვლასას ჩაუწერია დედის სიტყვები, რომლებიც გასაოცარ შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე:

„— რა ვუყო ნენა, რომ ეს ახალგაზრდა ვაჟკაცი ციხეში ჩვენი ხარ. ეს გზა შენ თვითონ აირჩიე, წამების ჯვარი შენ თვითონ აიკიდე და ეცადე შვილო, ღირსეულად ატარო იგი. ქვეყნის საცოდაობაში არ ჩადგე, გლახა და შემცდარ გზაზე არ წაიყვანო ხალხი; თუ თქვენ არ ივარგეთ, მაღალი რწმენა, სიმართლე ხალხს შესძულდება. სულთ ამადღლით, უსულ-გულო ადამიანი მხეცია, პირუტყვია, ხორცი ჭკნება — სული ხარობს, ასე ბრძანებს საღვთო წერილი.

— რა ვქნა ნენა, შენი დაჭვრით გულზე ცეცხლი მეკიდება; ვარეთ სოფელიც შეწუხებულია, მარა ყველა გვაიმედებს, ქვეყნის ერთობის საქმეზე ხარ და ამით გულს ვიბრუნებ. შენ კი არა, ქრისტეს მოციქულებიც იყვნენ ციხეში, ჩემსავით ცოდვით მომაკტავს კი არა; ღვთისმშობელსაც ჯვარზე გაუტრეს მაცხოვარი. ციხეში ჯდომა სასირცხვო საქმეზე სათაკილოა, თვარა, რაკი შენ ამ გზაზე დაადექი; სასახელოდ უნდა მიჰყვე, მამის სახელი არ შემიცხვინო, სამშობლოში არ გამოწყდე... ანჩხლობა და ვაჯავრება კაცს წაახდენს. ვაჭირვებამ კი არ უნდა წაგახდინოს, ქვიტირივით უნდა ვაგამაგროს, ხასიათის სიმაგრე შეგმატოს, სიღინჯე-სიბრძნით აგავსოს. რამდენი რეგვენი და მეშაირეა ქვეყანაზე ყველას თუ აჰყვეო, წაგახდენს, სახეს შეგიშლის...

— მე ნენა, სულ გაჭირვებაში ვარ, მარა გულს არ ვიტეხავ. ღმერთი მოწყალეა და სულგრძელი... ბოლოს სიმართლე გაიმარჯვებს, მარა მოთმინებით უნდა იყო. ღონე გერჩის, მარა ღონით ციხე არ გატყდება — თავი არავის შეაკლა... ყველაფერს მოესწრები, არ იღარდო! ჯვარი გულს წაგიხდენს, დაგაგლახავენს. საქმეს ბრძოლა და ხერხი უნდა.

... გამოთხოვებისას მისი რკინის ნერვები შეირყა, ტკბილი ხმა გაიბზარა, გამოკვეთილი გამოთქმა აუკანკალდა, რწმენით ანთებულ თვალეებში კურცხალი გადმოეკიდა მარგალიტებათ და სახეზე ჩამოციმიცმდა — ჩემს აიაზმად მესხურა...“ (გვ. 83-85).

1907 წლის 30 აგვისტოს, წიწამურთან ილიას მკვლელობის თავზარდამცემი ამბავი ვლასა მგელაძეს ხაშურის სადგურზე გაუგია; როცა იგი თბილისში ბრუნდებოდა:

„... ხაშურის სადგურში თბილისიდან მოსულმა მატარებელმა გაზეთები მოიტანა, თავზარდამცემი ამბავი გვამცნო. ილია ჭავჭავაძის მოკვლის ხმა მოწმენდილ ცაზე მოულოდნელ გრგვინვათ გაისმა.

დაუჯერებელი, მარა თეთრ ქალაღზე შავი ასოებით დღემდე
დიდი იყო: ილია მოკლეს! ილია აღარ გვყავს!

თვალეზზე ბნელი გაღამეფარა. ნათელი დღე დამიბნელდა,
ხელეზი ჩამომივარდა, ტვინი გამეყინა, გულში რაღაც ჩაწყდა. მთე-
ლი ჩემი არსება გაშრა, როგორც სიცხისაგან გამხმარმა — თვა-
ლებმა ცრემლები ვერ იპოვეს...

...გაზეთი ხელიდან გამივარდა, უზროდ მოსავებული სკამზე
ჩამოვჯექი, გონება ირეოღა...

გუშინ საყვარელი ცხოვრება, დღეს ჯოჯოხეთად მეჩვენებოღა.
თბილისში ჩავედი. სადგური, ქუჩეზი, სახელოსნოეზი, ოჯახე-
ზი, ქალი და კაცი, დიდი და პატარა ილიას მოკვლაზე ლაპარაკობ-
ღა. თითქოს ოჯახს ცეცხლი გაჩენიათ, ზღვაში ჩასაძირავ გემის
მგზავრებივით შეშინებულნი — გაბოროტებულნი ერთმანეთს
ეღავებოდნენ...“ (გვ. 94).

აქვე ვლასა მგელაძე, როგორც სოციალ-დემოკრატიული პარ-
ტიის აქტიური წევრი, გვაწვდის ერთ ასეთ უნიკალურ ცნობას:

1907 წლის 7 სექტემბერს, საგურამოდან ილიას „ცხედარი
თბილისში სიონის ტაძარში მოასვენეს და საზოგადოება დამარხ-
ვის თადარიგს შეუღღა.

ამ დროს, პირველი დღემის გასამართლების გამო, ნოე ჟორ-
ღანია პეტერბურგის ციხეში იჯღა და მრავალი მოწინავე ამხანა-
გი, რეაქციის წყალობით დაჭერილი იყო. შემთხვევითი ხმის
უმრავლესობით ფილიზე მახარაძემ თბილისის უმაღლეს ორგანოს
ღაადგენია ილიას დასაფლავებაში მონაწილეობა არ მიეღო და
არც გვირგვინი გაეგზავნა. მარა მალე მახარაძე განმარტოებულ
ღარჩა — მისი ხმა და ღაადგენილება მშრომელმა ხალხმა უარყო,
მასიურად მივიღა მისი აღმზრდელი მამის კუბოსთან, ცრემლები
ღააფრქვია, ყვავილებით შეამკო და სიტყვის წარმოთქმა თავის
უპირველეს წარმომადგენელს კარლო ჩხეიძეს ღაავალა“ (გვ. 97).

ილიას დასაფლავების დღეს — 1907 წლის 9 სექტემბერს
მუშების სახელით ვლასა მგელაძე შესანიშნავ სიტყვას ეუბნება
ტრაგიკულად დღღუბულ დიდ მგოსანს (იხ. კრებ. „ილია ჰავჭავაძის
სიკვდილი და დასაფლავება, ტფ., 1907, გვ. 195-200).

1908 წელს ვლასა მგელაძე ევროპაშია და ვენიდან მიღას
ციურხში. მას ხიბლავს შვეიცარიის ბუნება და აღამიანის თავისუ-
ფალი ცხოვრება, მაგრამ თან მტანჯველი ფიქრები არ ასვენებს:

-განა ბუნების ასეთი სიმშვენიერე არ არის ჩვენში?! მანქანების მიანი უუფლებოა, მისი ინიციატივა დაზუსტია. მის უსულგულო მოძალადეები განაგებენ, მისთვის მონობაა მიჩნეული და თუ მას იუკადრისებს, ბორკილებს გაუყრიან, ციმბირში ყინულად აქცევენ. ან სახარობელაზე თოკით დაჰკიდებენ..." (ვლ. მგელაძე, მოგონებები, წიგნი მესამე, პარიზი, 1974, გვ. 5).

ციურბში ვლ. მგელაძე ხედება საქართველოს მოყვარულ გამოჩენილ რევოლუციონერს, სოციალ-დემოკრატს პ. აქსელროდს, ხოლო აქედან იგი ქენევაში მიემგზავრება თავის ძველ ნაცნობთან გიორგი პლენანოვთან, რომელსაც ძლიერ აინტერესებს საქართველოს ამბები, ქართველი სოციალ-დემოკრატების „ქართველი ბებულის“ — სილიბისტრო ჯიბლაძის, ნოე ჟორდანიას, კარლო ჩხეიძის, ირაკლი წერეთლის და სხვათა მოღვაწეობის ახალი ცნობები...

ქენევიდან ვლასა მგელაძე გადადის მონტროში და ათვალიერებს შილიონის შესანიშნავ ციხე-სიმაგრეს, ხოლო ლოზანაში ესტუმრა კომპოზიტორ სკრიაბინს.

შვეიცარიაში მყოფ ვლასა მგელაძეს ქართველმა სოციალ-დემოკრატმა ამხანაგებმა აცნობეს, რომ სპარსეთში დაწყებულ რევოლუციაში, რომელიც მიმართულია შაჰის განაწამები ხალხის თავისუფლების მოსაპოვებლად, უნდა მივიღოთ მონაწილეობა.

ვლასა მგელაძე საჩქაროდ ტოვებს შვეიცარიას და გ. პლენანოვის რჩევითა და წაქეზებით დაბრუნდა თბილისში, რომ აქედან თავრიზში ჩასულიყო. 1908 წელს სპარსეთის რევოლუციაში ვლასა მგელაძემ აქტიური მონაწილეობა მიიღო და უშიშარი მებრძოლის სახელიც მოიხვეჭა. სპარსეთში კონსტიტუციის მიღების დღიდან ვლასა მგელაძემ თავისი მისია შესრულებულად ჩათვალა; თავრიზიდან ისევ თბილისს უბრუნდება და ქართულ სოციალ-დემოკრატიულ პრესაში გამოქვეყნებულ საგაზეთო წერილებით აღწერა სპარსეთის თავგადასავალი. რაც დიდი ინტერესით იკითხებოდა. ამასთან, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გამოდის მგზნებარე რევოლუციური სიტყვებით. ამასობაში, სპარსეთში რევოლუციური გამოსვლები კიდევ უფრო ძლიერდება და თეირანშიც გამარჯვებას ზეიმობენ. ვლასას გული კვლავ იქით მიუწევს. 1910 წელს ჩადის თავისუფალ თეირანში, ესწრება მეჯლისის გახსნას, რომელზედაც შაჰად გამოცხადებულმა მამადალი შაჰის 14 წლის ვაჟმა ახმედ სულთანმა მეჯლისის მიერ მიღებულ კონსტიტუციაზე

ფიცი დასდო: ირანის „კონსტიტუციის მიღებასთან დაკავშირებით“
წარმოთქმულ მრავალ სიტყვათა შორის ვლასას სიტყვა გამაინჯებელია
ვა. რომელიც იბრაჰიმ ბეგს გადაუთარგმნია და რომელსაც მეჯლის-
ზე უდიდესი შთაბეჭდილება მოუხდენია (ეს სიტყვა „რუსსკოე
სლოვოში“ გამოქვეყნებულა და ევროპაშიც გავრცელებულა)“
(III, გვ. 106).

ამის შემდეგ ვლასა მგელაძეს უნახავს „შახ-აბაზის მიერ გად-
მოსახლებული ფერეიდანელი ქართველები, რომლებაც გამანთავი-
სუფლებელ ბრძოლაში მონაწილეობდნენ, შეკრება მათ შორის
ცნობები და თბილისში ჩვენს მეცნიერებს წამოუღო. ყველა წა-
რმოიდგენს, თავისუფალი თეირანი როგორ გამოაცილებდა ვლასა
მგელაძეს. იგი მალე თბილისშია... მისით დაინტერესებულია ქარ-
თველი მეცნიერები: მოსე ჯანაშვილი, ალ. ყიფშიძე, დავ. კარიჭა-
შვილი და ქართული წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებ-
ის გამგე შიო მღვიმელი“ (იქვე, გვ. 106-107).

შემდეგ კვლავ თავრიზი, ისევ თბილისი და ჟანდარმერიის ში-
შით, რომ ციმბირს არ ააცდენენ, ვლასა მგელაძეს ამხანაგები 1910
წლის მეორე ნახევარში ევროპაში გზავნიან...

გავარდა ხმა რომ ტრია (ვლასა მგელაძის ფსევდონიმი) უკვე
ვენაშია და ემიგრანტებით გაჭედილ დარბაზში იგი კითხულობს
ლექციას სპარსეთის რევოლუციაზე, რომელსაც არნახული წარმა-
ტება მოჰყვა. ვლასა ევროპის მრავალ ქალაქში მიიწვიეს — ციუ-
რიხში, ჟენევაში, პარიზსა თუ ბერლინში მას ყურადღებით უსმე-
ნენ არა მარტო პლენანოვ-აქსელროდი და რუსეთის იმპერიიდან
გადახვეწილი სხვა პოლიტიკური მოღვაწეები თუ რუსი სტუდენ-
ტები, არამედ განათლებული ევროპის პოლიტიკური პარტიების
მეთაურები და სახელგანთქმული მწერლები საკუთარ ოჯახებში
იწვევენ და სპარსეთის ამბებზე ესაუბრებიან... მის მოხსენებებს
არა მარტო რუსული ემიგრანტული პრესა, არამედ ევროპის სატახ-
ტო ქალაქების სერიოზული გაზეთებიც გამოეხმაურნენ...

„ბოლოს ვლასა მაქსიმ გორკიმ სამი თვით კაპრში მიიპატიჟა.
კაპრის კუნძული ნეაპოლთან ლაჟვარდოვანი ცის ქვეშ გაშლილ
ტირენის ზღვაში ჩადგმული მრვალფეროვანი თაიგულია. აქ მდიდ-
რულად მოწყობილი გორკის ოჯახი მიპატიჟებული სტუმრებისათ-
ვის გულუხვი მასპინძელია. მასპინძელს საამისო საშუალებაც აქვს
და მოთხოვნილებებიც, ამიტომ იგი მუდმივად გარშემორტყმულია

ხალხით და, ლიტერატურული მუშაობიდან გადარჩენილ დეკორატიულ
დროს მათთან სეირნობაში და საუბარში ატარებს. საქართველოს
საზღვარგარეთო
საზღვარგარეთო

ვლასას მოხსენებები დღე გამოშვებით საერთო ზალაში იკითხება. მოძრაობის საფუძვლიანად გაცნობის მიზნით, გორკი მას შეკითხვებს შეკითხვებზე აძლევს და ვლასას უბრალოდ და გარკვეულად მიცემული პასუხები მოსწონს. ვლასაც გორკის კვლევა-ძიების დაუფასებელ მეთოდს აღმოაჩენს და მით საკუთარ აზრ-ვნებასა და მსჯელობას იმდიდრებს. მათ შორის დამყარებული ნდობა და პატივისცემა კიდევ უფრო ზრდის აქ თავმოყრილ ადამიანთა კარგ განწყობილებას...

სოციალ-დემოკრატიული კომიტეტის დავალებით, გორკისას ვლასა სპარსეთის რევოლუციაზე გაცემებულ მოხსენებების კონსპექტს წერს, რომელიც, გადათარგმნილი და დაბეჭდილი, კობენკა-გენის სოციალისტურ კონგრესზე იქნა წარდგენილი. აქვე იგი ციმბირიდან მის პირველ გამოქვეყნებას აღწერს, რომელიც ჩვენ სახელოვან კრიტიკოსს ვლადიმერ ბაქრაძეს გადაუთარგმნია. ეს ნაწერი პლეხანოვის ბიბლიოთეკაში შეუნახავთ და შემდეგ, ლევ დეიჩის წინასიტყვაობით, ხარკოვის არალეგალურ ჟურნალში გამოუქვეყნებიათ“ (III, გვ. 109-110).

საინტერესოა აქვე აღინიშნოს, რომ 1910 წელს, გორკისთან კაპრზე სტუმრობის დროს, ვლასა მგელაძეს გაუცვინია ვლადიმერ ლენინი: „ეს ბეწვის ოდენა კაცი, — ამბობს ვლასა — სულ მუდამ განში მიიწევდა, საათობით გულჩათხრობილი რჩებოდა. იგი გორკის კონტრასტი იყო...“ (გვ. 110-111).

ბარემ აქვე ვიტყვი, რომ ვლასა მგელაძე კვლავ შეხვედრია მაქსიმ გორკის, ოღონდ, 1923 წელს, ბერლინში, ლ. მარტოვის დასაფლავებაზე. ამის შესახებ რუბენ ყიფიანი იგონებს:

„ბერლინში მე და ვლასა ერთად დავესწარით რუსი სოციალ-დემოკრატის მარტოვის განვენებას. ვასვენების მონაწილეთა შორის აღმოჩნდა შეუმჩნეველად შემოსული მაქსიმ გორკი. ნელ-ნელა იწია ვლასასკენ და ბოლოს ბევრი ჰკოცნა. ლენინმა საქართველოს დაპყრობისთანავე (1921 წ.) იკითხა ვლასა და დიდ სისუსტედ ჩაუთვალა თავის ქართველ მიმდევრებს, რომ ვერ მოაგვარეს მასთან სასურველი დამოკიდებულება“ (რ. ყიფიანი, ვლასა მგელაძის მოსაგონებლად, „კავკასიონი“, IX, პარიზი, 1964, გვ. 156).

დაუბრუნდეთ ისევ 1910-იან წლებს: საზღვარგარეთელ ხელ-

მძღვანელების დავალებით 1911 წელს ვლასა მგელაძე საქართველოში გამოგზავნეს ნოე ჟორდანიასთან, მაგრამ მალე ვლასა ჩაუვარდა ხელთ ეანდარმერიას, ბათუმის ციხეში ჩასვეს, 1912 წელს კი მეტეხის ციხეში, საიდანაც 1913 წელს ეტაპით შორეულ ნარიმის მხარეში გაგზავნეს: „ჩელიაბინსკის სადგურზე ტუსაღებით სავსე ვაგონი ჩამოაყენეს. სოსო ჯულაშვილი, პეტერბურგიდან ტურუხანაში მიჰყავდათ და ჩვენს ვაგონში შემოიყვანეს“ — იგონებს ვლასა მგელაძე (II, გვ. 111).

ვლასა მგელაძემ ციმბირიდან გამოქცევა მალე მოახერხა და საიდუმლოდ პეტერბურგში ჩავიდა, ხოლო აქედან კვლავ კავკასიაში დაბრუნდა, კერძოდ, ჯერ ბაქოში, ნოე ჟორდანიასთან. ხოლო შემდეგ საქართველოში, ქუთაისის გავლით, ჩავიდა გურიაში, ინახულა მოხუცი დედა, შემდეგ ფოთიდან ნოვოროსიაში ამოყო თავი, საიდანაც კვლავ პეტერბურგში დაბრუნებულს ვხედავთ. აქ იშოვა გერმანიის საზღვარზე გადასვლის პასპორტი ებშტეინის სახელზე, გაემგზავრა გერმანიაში, სადაც ეწვია კარლ კაუცკის და კარლ ლიბკნეხტს. ორი კვირის შემდეგ იგი გამოეთხოვა გერმანიას და წავიდა ენევაში გადახვეწილ ქართველებთან.

ენევაში ვლასა მგელაძემ მიიღო მიწვევა მონპელიედან (საფრანგეთი), სადაც სამეურნეო ინტიტუტში სწავლობდნენ ქართველი სტუდენტები. მონპელიეში მოქსენების წაკითხვის შემდეგ, ვლასა მგელაძე გაემგზავრა ნიცაში, სადაც ტურგენევის ბიბლიოთეკაში წაკითხა მოხსენება სპარსეთის რევოლუციაზე.

მერე იტალიაში პლენანოვის ოჯახი მოინახულა ვლასამ, საიდანაც ლოზანაში დაბრუნდა კოტე ანდრონიკაშვილთან. მეორე დღეს წაიყვანეს მონტროში ნოე ჟორდანიასთან და 1914 წლის აგვისტოსთვის ვენაში დანიშნულ სოციალისტურ კონგრესის შესახებ ითათბირეს...

ვლასა მგელაძე აღფრთოვანებით მიეგება რუსეთის 1917 წლის თებერვლის რევოლუციას, რომელმაც მოამზადა ნიადაგი ამიერკავკასიის, და კერძოდ, საქართველოს თავისუფლებისათვის. ვლასა მგელაძეს ვხედავთ ამ დროს გამართულ ყველა ეროვნულ ღონისძიებაზე.

1918 წლის 26 იანვარს ქართველი ხალხის ისტორიაში შევიდა თბილისის უნივერსიტეტის გახსნის დღე: „უნივერსიტეტის გახსნაზე ვლასას მიერ წარმოთქმული სიტყვით გამოწვეული აღტაცე-

ბა სალაპარაკოდ იყო დარჩენილი“ — წერს რ. ყიფიანი, ხოლო 1918 წლის 26 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის დღესთან დაკავშირებით იგივე რ. ყიფიანი ივონებს: ხელმოწერა

„26 მაისს, ჩვენი დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს ვლასა მიიძალა და აღარ სჩანდა. ვნახე მხოლოდ გვიან ნაშუადღევს. ჩემს შეკითხვაზე, თუ სად იყო, მიპასუხა:

— მამადავითის ეკლესიაზე ზარს ვრეკავდი; ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს, დიმიტრი ყიფიანს თავისუფლება მივეულოცე...“ („კავკასიონი“, IX, 1964, გვ. 157)

... საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ვლასა მგელაძე უცხოეთში გადაიხვეწა: მას ჯერ ბერლინში ვხედავთ, ბოლოს პარიზში... აქ იგი შეუდგა ლიტერატურულ საქმიანობას: მისი ნაწარმოებები (პოემა „სამშობლო“, ლექსი „ცხრათვალა მზე“, „გოდება“ — ნაწყვეტი დღიურიდან) გამოქვეყნებულია ჟურნალ „კავკასიონის“ ფურცლებზე, (№ 1-2, პარიზი, 1929; № 4, პარიზი, 1930; № 5, პარიზი, 1930), ხოლო 1934 წელს, პარიზში, დავით ხელაძის სტამბაში დაიბეჭდა ვლასა მგელაძის მშვენიერი წიგნი „26 მაისი“. მასში შესულია ყველა ის დიდი ეროვნული მნიშვნელობის მოვლენა, მოყოლებული 1887 წლიდან 1918 წლის 26 მაისამდე (დიმიტრი ყიფიანის ვერაგული მკვლელობა (1887 წ.), თბილისის სემინარიის შეგირდების გაფიცვა (1889 წ.), ივანე კერესელიძის გარდაცვალება (1892 წ.), ნიკ. ბარათაშვილის ცხედრის მოსვენება განჯიდან თბილისს (1893 წ.), სემინარიის შეგირდების აჯანყება (1893 წ.), ალ. ყაზბეგის გარდაცვალება (1893 წ.), ეგნატე ნინოშვილის გარდაცვალება (1894 წ.), კრწანისის ველის პანაშვიდი (1895 წ.) გაბრიელ ეპისკოპოსის გარდაცვალება (1896 წ.), რაფიელ ერისთავის იუბილე (1896 წ.), გიორგი წერეთლის გარდაცვალება (1900 წ.), მუშების ამოძრავება და სხვადასხვა პარტიების დაარსება, ილია ჭავჭავაძის მოკვლა (1907 წ.), აკაკი წერეთლის იუბილე (1908 წ.), ქართველი ერის სულის გამობრწყინება და მისი სამფროვანი დროშის გამოჩინება (1918 წ. 26 მაისი) და სხვ.), რომლებმაც გამოიწვიეს ქართული ეროვნული სულის გამოღვიძება და მოამზადეს 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება.

1936 წელს დაიწყო ვლასა მგელაძის „მოგონებების“ გამოცემა. ამ წელს, პარიზში გამოვიდა პირველი წიგნი, რომელშიც შესუ-

ლია 1921-1924 წლების მოგონება, ხოლო 1972-74 წლებში ხორციელდა „მოგონებების“ მეორე და მესამე წიგნების გამოცემა. ისინი შეიცავენ უაღრესად საინტერესო ცნობებს XIX საუკუნის მიწურულისა და XX საუკუნის I მეოთხედის საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების შესახებ, ასევე, მეტად საყურადღებო მოგონებებს ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელზე. ვლასა მგელაძის ამ წიგნების ჩვენში გამოცემა მისასალმებელია.

... ვლასა მგელაძე გარდაიცვალა 1943 წელს. დაკრძალულია პარიზთან ახლოს, დაბა ლევილის ქართულ სასაფლაოზე.

ს ა რ ჩ ი ვ ი

ოცდაექვსი მისი	7
ლიმიტრი ყრფიანის თფილისში მოსვენება	13
კულტურული მუშაობა	15
თფილისის სემინარიის შეგირდების გაფიცვა	16
ივანე კერესელიძის გარდაცვალება	17
ნ.კ. ბარათაშვილის ცხედრის გადმოსვენება	18
ხელოსნობა — ამქრობა	20
სემინარიის შეგირდების აჯანყება	23
ალექსანდრე ყაზბეგის გარდაცვალება	27
გვნატე ნინოშვილის გარდაცვალება 1984 წ.	28
კრწანისის ველის პანაშვიდი	31
გაბრიელ ეპისკოპოსის გარდაცვალება	35
რაფიელ ერისთავის იუბილე	37
ხალხის ამოძრავება	43
გიორგი წერეთლის გარდაცვალება	44
მუშების ამოძრავება	45
სხვა და სხვა პარტიების დაარსება	47
ილია ჭავჭავაძის მოკვლა 1907 წ.	51
რეაქციის ხანა	53
აკაკი წერეთლის იუბილე	55
ქართველი ერის სულის გამოძრწყინება და მისი სამფეროვანი	60
✓ დროშის გამოჩინება	60
გლასა მგელაძე	68

მხატვარი ი. ყიფშიძე
მხატვრული რედაქტორი ჯ. ზენაიშვილი
ტექნიკური რედაქტორი დ. რაზმაძე
კორექტორი ქ. საყვარელიძე

ჩაბარდა წარმოებას 15.03.90 წ. ხელმოწერილია საბეჭდად
2.08.90 წ. ფორმატი 60×84¹/₁₆ საბეჭდი ქაღალდი № 2
გარნიტური ჩვეულებრივი. ბეჭდვა მაღალი. პირობითი ანაბეჭდი
ფურცელი 4,65. სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფურცელი 3,31.
პირობითი საღებავგატარება 4,77. ტირაჟი 30 000 ეგზ. შეკვეთა № 8

ფასი 2 მან. 20 კაპ.

გამომცემლობა „მერანი“ რუსთაველის პრ. 42 თბილისი 1990

ВЛАСА МГЕЛАДЗЕ

26-ე МАЯ

Исторические очерки

(На грузинском языке)

Издательство «Мерани»

пр. Руставели, 42.

Тбилиси

1990

01084-ის სტამბა, კოლპერატივი „თევი“ გურამიშვილის პრ. 74

Тип. ТЭВЗ, кооператив «Теги»

пр. Гурамишвили, 74.

7 12/3

